

Uit de vereniging

Op 8 mei jl. presenteerde ons medelid Jan van Zellem zijn boek over de bouwhistorie en interieurgeschiedenis van de Grote of Sint Maartenskerk te Epe onder de titel Dit huis van hout en steen. De vereniging was erbij om hem te feliciteren.

De Jubileumcommissie is volop aan de slag. Er is een groot aantal films bekeken en een selectie gemaakt van de beelden die we gaan gebruiken. Ook is er een eerste toezegging voor subsidie binnen.

Begin juli zal er een vervolgonderzoek komen in de toekomstige wijk Oene-West. In 2007 werden daar bij een proefonderzoek de resten van middeleeuwse boerderijen aangetroffen. Zoals beloofd laat de gemeente een tweede archeologisch onderzoek uitvoeren om een completer beeld te krijgen van wat er ooit stond. Men wil de inwoners van de gemeente via een open dag de mogelijkheid bieden een kijkje te nemen op het opgravingsterrein.

+++++

Actie: Helpt u het 'gat' in het dak te dichten?

De Stichting Monumentaal 8-9-10 zet zich in voor het herstel van het dak van de monumentale Grote Kerk van Epe. Gelukkig zijn er subsidies, maar men heeft nog 95.000 euro nodig om het dak 'echt dicht' te krijgen! Op de website [HYPERLINK "http://www.kerkdak-epe.nl"](http://www.kerkdak-epe.nl) www.kerkdak-epe.nl kunt u er alles over lezen. U kunt bijvoorbeeld een stuk van het nieuwe dak kopen of oude leien afnemen. Uw gift en/of aankoop is welkom. Help het monument in stand te houden!

+++++

Het Erfgoedplatform heeft op 14 juni een voortgangsgesprek met wethouder J. van Nuijs. Men wil vooral weten hoe de gemeente concreet uitvoering geeft aan het Cultuurhistorisch beleid 2010-2015.

Het bestuur kijkt alweer vooruit naar 2011. Dan treedt Evert de Jonge na negen jaar af als voorzitter. We zijn daarom op zoek naar een opvolger. Ook zoeken we nog steeds een webmaster. Belangstelling? Bel of mail een bestuurslid.

Iets te melden voor deze rubriek? Mail naar: voorzitter@ampt-epe.nl.

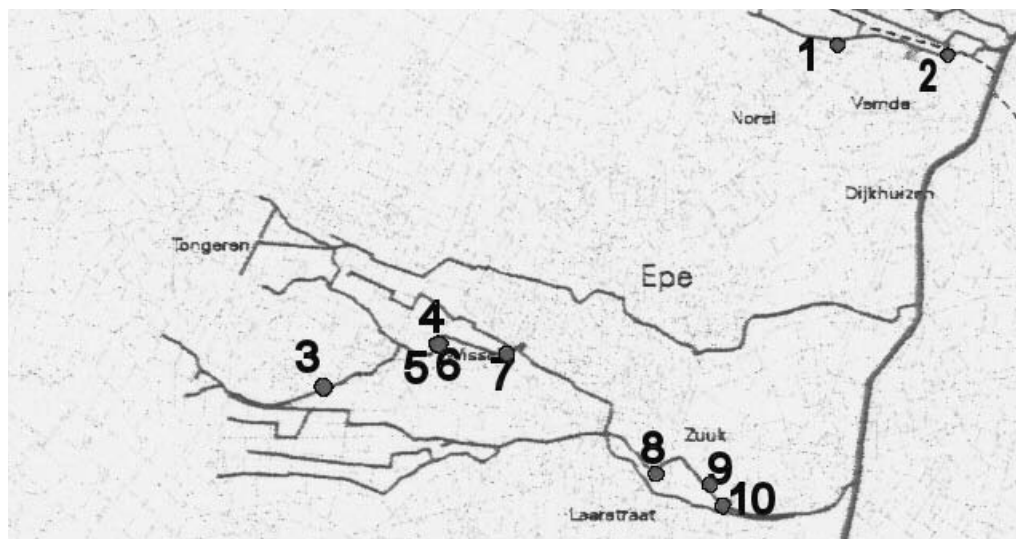
HISTORISCH GRONDGEBRUIK IN DE GEMEENTE EPE (10)

Peter Stork

8. Beken en watermolens (4)

Rosendaels molen, later de Kopermolen(8)

Stroomafwaarts ligt in Zuuk de Kopermolen, de enige nog min of meer intact zijnde molen. De stichtingsdatum is onbekend, maar in 1539 was er 'een watercoornmolen in het kerspel van Epe in de buurschap Zuyck'. Deze molen was in bezit van de eigenaren van het kasteel Rozendaal, vandaar dat hij tot in de negentiende eeuw ook bekend stond als de Rosendaels molen.

In 1553 was Zeger van Arnhem eigenaar van de bovenste korenmolen in Zuuk. Rond 1686 werd Johan van Arnhem genoemd, Heer van Rosendael. Vóór Zeger van Arnhem was de molen in bezit van Te Boecop tot Harseloe en in erfpacht bij Jacob Pauls.

In 1686 werd het eigendom overgedragen aan de Staten van Gelderland en weer in leen terugontvangen. In 1708 erfde Johanna Margaretha van Arnhem het bezit, dat in 1721 bij testament toekwam aan Wolbert Adriaens en zijn vrouw Wilhelmina Brouwers, die de molen in pacht hadden. Adriaens had al eerder een papiermolen gesticht op de linkeroever tegenover de korenmolen. Al vóór 1713 is de korenmolen op de rechteroever tot papiermolen omgebouwd.

Jan Wolbers Hafkamp volgde zijn vader in 1714 op, maar stak zich in 1720 in de schulden. De boedel werd in beslag genomen en in 1745 overgedragen aan Frans Jan Haack. Op de plaats van de rechter papiermolen vestigde hij een koperpletterij. De linker papiermolen overleefde het niet.

Opmerkelijk is de vermelding van een voormalige wijerd in de verkoopaankondiging van 1745. Een korenmolen heeft relatief veel vermogen nodig. Bij de ombouw

tot papiermolen begin 18e eeuw was de wijerd blijkbaar niet meer nodig en is er een akker of (moes)tuin van gemaakt.

Haack pakte de zaak grondig aan. Vooral in verband met het grotere vermogen dat de kopermolen vereiste, werd de voormalige wijerd hersteld. De opgewekte energie werd gebruikt voor diverse doeleinden: het bewegen van de grote, zware hamer die het koper moest pletten, de aandrijving van de blaasbalgen die het houtskoolvuur moesten aanjagen van de twee ovens of stookplaatsen (één om koper te smelten, de tweede om de platen te 'gloeien') en mogelijk voor een grote schaar, waarmee koperplaten op maat geknipt werden. Een pletmachine zorgde voor het op volmaakt gelijke dikte brengen van de koperen platen. In de aanloopperiode waren er wat problemen: de boerrichter van Emst en Westendorp beklagde zich erover dat Haack het water zo hoog opstuwde dat de *'gemeene heer-enweg van Epe naar Vaassen ten oosten van de soogenaamde Paausbosch en bijlangs de beekendijk gaande bijkans onbruycbaar wierde.'*

Het rechthoekige gebouw met de lange zijde evenwijdig aan de beek. Midden negentiende eeuw is de houten droogzolder erboven geplaatst. Foto's 2, 4 en 5 gemaakt door J. Meijer.

Kenmerkend voor een Veluwe kopermolen is de rechthoekige stenen onderbouw met de lange zijde langs de beek. Deze solide bouw was nodig vanwege de trillingen die veroorzaakt werden door de grote smeedhamers. De meeste, zo niet alle andere molens in die tijd hadden alleen een stenen fundament, waarop de houten molenbouw getimmerd was.

De koperen platen dienden om scheepsrompen te bekleden (dubbelingskoper), dit om aanhechting van paalworm te voorkomen. Ook werden de platen gebruikt om er in de centen- of duitenknipperij verderop langs de beek (zie een volgend artikel in deze serie) ronde koperen muntplaatjes uit te stansen, waarvan in de Munt in

[illegible]

*Kadasterkaart uit 1832. De percelen 611 en 613 zijn de beide molengebouwen, 602 is de wijer.
Bron: werkgroep kadastrale atlas Gelderland 1832.*

In 1854 werd de eigenaar Anton Jacob 't Hoen, koopman in Amsterdam, failliet verklaard. De molen werd gekocht door W.H. de Heus van kopermolen De Vlij in Apeldoorn, die de productie in Zuuk en de zware smeedhamer verplaatste naar Apeldoorn. Om de concurrentie uit te schakelen verkocht deze na vier jaar het complex opnieuw, maar onder de voorwaarde dat daar nooit meer koperverwerking plaats zou vinden. De molen werd in 1858 verkocht aan papiermaker Aart Heering. Deze maakte er onder andere vrij dikke en stugge blauwe en grijze vellen papier. Onduidelijk is waarvoor dit gebruikt werd. Mogelijk diende het voor de productie van spijkerzakken.

Het linkergebouw werd afgebroken, het rechter omgevormd tot papiermolen en voorzien van een houten bovenbouw (een droogzolder met droogluiken in de wanden en drooglijnen). In 1891 werd deze papiermolen verbouwd tot een korenmolen.

In 1899 werd de molen overgedragen aan G.W. Heering. In 1906 werd als krachtbron een petroleummotor bijgeplaatst. De laatste molenaar, A.J. Heering, legde in

De droogtouwen op de zolder van de Kopermolen.

de jaren zestig van de vorige eeuw de molen stil. De molen is nu eigendom van mevrouw J. Rodijk-Heering.

De Kopermolen is een uniek monument van de vroege industriële bedrijvigheid in deze regio. De robuuste bouw wijkt af van de 'Saksische' stijl door de bouwwijze van Haack.

Het enige nog overgebleven watterrad van de Kopermolen.

Het molengebouw is typerend voor een kopermolen en de zolder is een voorbeeld van een goed bewaarde Veluwe papiermolen-droogzolder. Er waren ooit bijna 150 papiermolens op de Veluwe – allemaal met een droogzolder of -schuur met droogtouwen. Van deze droogtouwconstructies zijn er maar twee bewaard gebleven. Naast die in de Kopermolen was er nog een die uit de verdwenen Kerstensmolen in Eerbeek kwam. Deze hangt nu in de papiermolen Marten Orges in het Arnhemse Openluchtmuseum. Die in de Kopermolen zijn dus de enige die nog op hun plek gebleven zijn; heel bijzonder.

De overige nog aanwezige inventaris houdt verband met zijn laatste functie als korenmolen. De hele molenomgeving ‘molenbiotoop’ is nog intact.

In 1975 werd het gebouw, een rijksmonument, uitwendig gerestaureerd en van een nieuw rad voorzien.

De verminderde beekafvoer is er debet aan dat er vooral ’s zomers te weinig water is om de molen continu te laten draaien. Na restauratie van het interieur zou de molen weer kunnen draaien. De Klaarbeek zou dan weer gebruikt kunnen worden voor het doel, waarvoor zij eeuwen geleden gegraven werd.

Zijaanzicht van de Kopermolen, met de opgeleide beek en het molenhoofd, onderdelen van de ‘molenbiotoop’. Fotoarchief Bekenstichting.

(Wordt vervolgd)

GERRIT HULSEBOOM

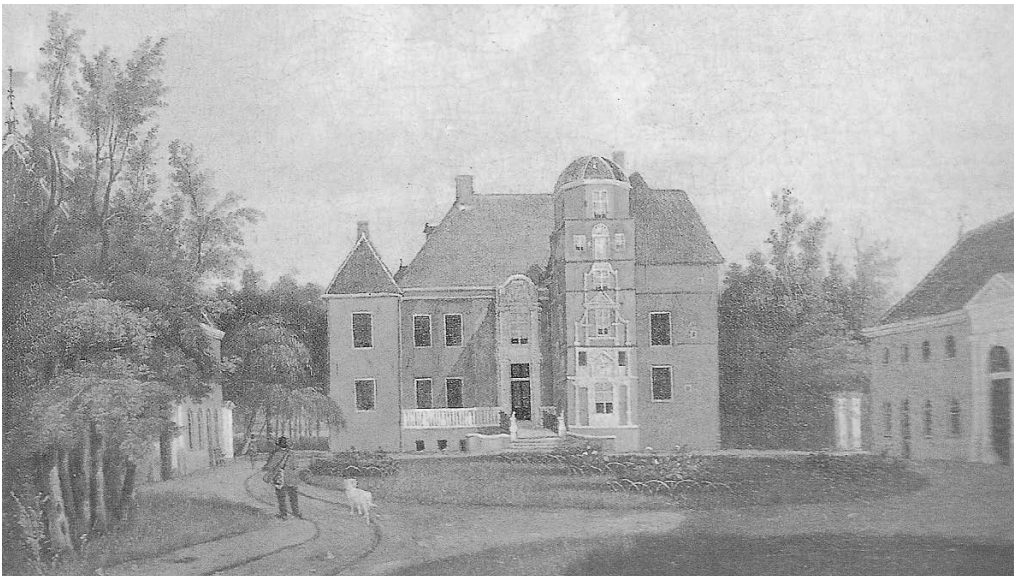
Een kunstschilder uit Vaassen

Freek Bomhof

Gerrit Hulseboom werd op 28 januari 1784 te Amsterdam geboren. Hij kwam in 1816 in Vaassen wonen en werd tekenmeester, ofwel leraar tekenen, aan een kostschool. Deze school was gevestigd in het Haackshuis aan de Dorpsstraat en stond onder leiding van ds. B.E.C. van Niel. De school werd in die tijd omschreven als een vermaard opvoedingsinstituut voor de jeugd uit de deftige stand. De leerlingen op deze kostschool waren kinderen van adellijke families. In hun vrije tijd beoefenden ze veel sport, ook werd er veel aan paardrijden gedaan in de manege nabij de Manegeweg. Na het overlijden van ds. Van Niel in 1836 werd de school opgeheven.

Gerrit Hulseboom bleef daarna in Vaassen wonen. Hij was gehuwd met Jannetje Landzaat. Ze kregen in Amsterdam twee zonen: Cornelis (1807) en Johannes (1811), en een dochter Geertruij (1813). In Vaassen werden twee zonen en vier dochters geboren: Gerrit Pieter (1816), Gerhardus Andries (1818), Johanna Helena (1820), Maria (1822), Jannetje (1824) en Carolina Albertina (1827). Nazaten van de kinderen van Gerrit Hulseboom zijn nu nog in Vaassen woonachtig.

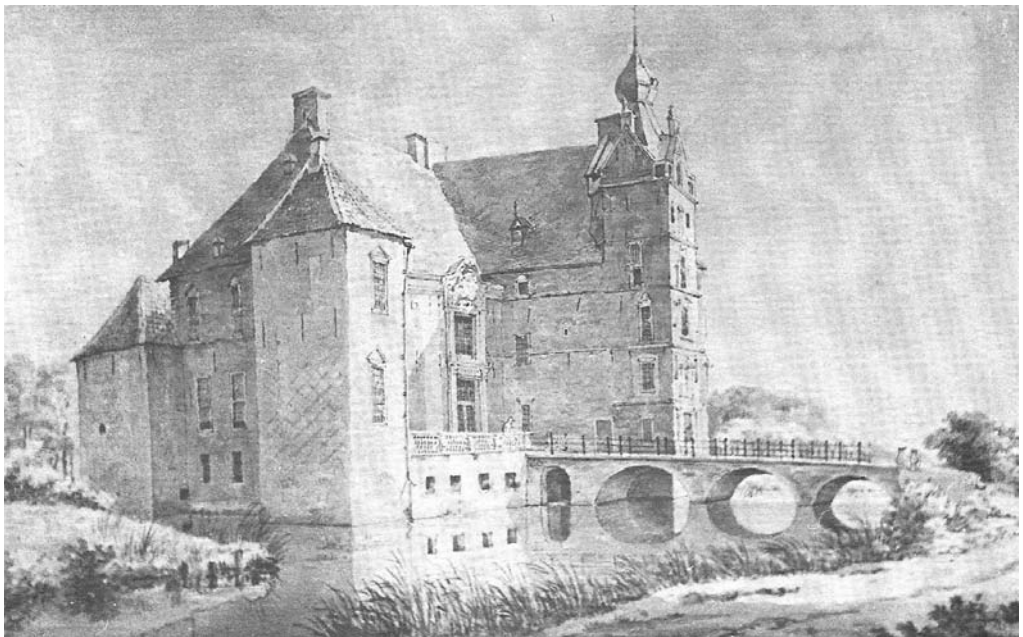
Hij gaf les in tekenen en schilderen en werd een bekende kunstschilder. Hij kreeg veel opdrachten van Reinder Albert Lodewijk van Isendoorn à Blois; deze leefde van 1786 tot 1856 in Vaassen en was de jongere broer van Frederik Carel Theodoor van Isendoorn à Blois, die op de Cannenburch woonde.

Een schilderij van de Cannenburch, gemaakt na de brand van 1820, met daarop jagermeester Peter Bervoets met hond. Dit schilderij hangt in de rode kamer van het kasteel

Het Haackshuis was eigendom van en werd bewoond door Reinder, en ook hij kreeg les van Gerrit Hulseboom. Reinder kon redelijk goed tekenen en schilderen en was een grote kunstverzamelaar. Bij zijn overlijden had hij een zeer uitgebreide collectie kunstwerken van bekende schilders in zijn bezit die jaren later, in 1879, in Amsterdam geveild is. Hierbij waren ook schilderijen van Gerrit Hulseboom. Gelukkig zijn er van hem de nodige kunstwerken bewaard gebleven. Een aantal bevindt zich in de Cannenburch. Zo is er in de eetkamer boven de schoorsteen een bloemstilleven uit 1834, en in de rode kamer op de eerste verdieping, boven de schoorsteen, een vaas met bloemen die niet gedateerd is. Ook is er een schilderij van het kasteel met ronde torenkap na 1820, met op de voorgrond afgebeeld jagermeester P. Bervoets. In 1820 werd de bekroning van de voortoren, de bekende uivorm, door de bliksem vernield. De bovenkant van de toren werd vervangen door een houten koepeltje; dit staat op dit schilderij afgebeeld. Het bewuste schilderij is jarenlang in het bezit geweest van een bekende Vaassense familie.

Een andere tekening toont de Cannenburch vanuit het zuidwesten, kort voor het onweer van 1820. Deze tekening bevindt zich in het gemeentemuseum van Arnhem.

Hulseboom overleed te Vaassen op 9 juni 1863. Een tekening van vóór 1820 van de Cannenburch, vanuit het zuidwesten gezien.

Verder hangen er in het kasteel nog enkele landschapstekeningen, gemaakt door Gerrit Hulseboom.

Zelfs in het Koninklijk Museum der Schone Kunsten in Brussel is werk van hem te zien, terwijl in het gemeentemuseum van Arnhem nog meer schitterende tekeningen van hem te vinden zijn. Hierop staan onder andere de Cannenburch, de Griftsemolen, de Dorpermolen en een schitterend dorpsgezicht van Vaassen uit 1819.

Museum Vaassen Historie

Expositie **Molukse gemeenschap in Vaassen** Van 20 mei t/m 30 november 2010

Museum Vaassen Historie
Dorpsstraat 73, Vaassen

www.vaassenhistorie.nl
info@vaassenhistorie.nl

Openingstijden:

- Donderdag 14:00 - 17:00
- Vrijdag 14:00 - 17:00
- Zaterdag 11:00 - 16:00

Daarnaast is het museum
voor groepen op afspraak te
bezoeken.

De toegang is gratis.

LEZERSRUBRIEK

ZIEKTE IJWERSEN (2) – Gerrit Kouwenhoven, streekarchivaris

In Ampt Epe, februari 2010 op bladzijde 42, wordt ons een raadsel voorgelegd door Wimmy Baddee-Jonker te Amstelveen. Er zouden rond 1805-1807 een tiental, meest jonge mensen zijn overleden ‘aan de ijwersen’. In die tijd werd in het begraafboek van Epe (RBS 665) de overlijdensoorzaak van elke overledene vermeld. Woordenboeken leken ons niet te helpen bij het zoeken naar een oplossing van wat voor enge ziekte de ijwersen zou zijn. Maar je moet natuurlijk verder kijken dan je neus lang is en eens even goed nadenken. De “ij” aan het begin van het woord zal destijds als “ie” zijn uitgesproken door de lokale mensen. (Overigens staat het mysterieuze woord in het origineel ook een keer gespeld als ‘euwersen’). Frans Schumacher had dat goed en kwam dus met de juiste oplossing. Zelf had ik gekeken in het *Woordenboek der Nederlandsche Taal*, dat op papier twee meter planken beslaat, maar dat ook op internet is te vinden:

<http://gtb.inl.nl/?owner=WNT>.

We vinden daarin iets wat er op lijkt:

IEWERS – IEVERS(T) –, bijwoord. *Middelnederlands: iewaers, iewers*, naast *iewaer, iewer*. In het oud-germaans: **eo-hwar*, dit wil zeggen het bijwoord zoals wij dat kennen ‘waar’, voorafgegaan door het ook bijvoorbeeld in *ieder, iegelijk en iemand aanwezige oud hoogduitse. ‘io, eo’*, enzovoort, om de betekenis zo algemeen en onbepaald mogelijk te maken. In de niet-dialectische spreek- en schrijftaal althans van Noord-Nederland is het woord niet meer in gebruik, maar in de volkstaal ook van Noord-Nederland (in de vorm *ievers*) nog algemeen verbreid. Betekenis:

HYPERLINK "JavaScript:toggle('N10066')" 1. Eigenlijk, als bijwoord van plaats. Waar ter plaatse –, te welker plaatse ook; hier of daar; ergens.

HYPERLINK "JavaScript:toggle('N10183')" 2. In verbinding met het bijwoord in, met de betekenis van een onbepaald voornaamwoord. In iets; in dit of dat; in wat ook. Vergelijk het gelijkbetekenende *ergens in*.

© 2007 INL. Artikel gepubliceerd in 1908.

Men zou kunnen stellen dat de schrijver van het begraafboek de overlijdensoorzaak niet wist en dus maar schreef dat men ‘ergens aan’ is overleden, maar dan had hij ‘iewers aan’ geschreven in plaats van ‘aan de iewersen’. Aangezien de oplossing van Frans Schumacher een zelfstandig naamwoord betreft en uit een meervoud bestaat net als mazelen (een mazel zegt niemand) en er het lidwoord ‘de’ voor staat, is zijn oplossing ‘de iewersen = de mazelen’ de juiste, denk ik.

VOOR HET ‘BRUIN CAFÉ’ (4)

In ons vorige nummer waren er nog een paar vraagtekens bij de namen, maar dank zij een artikel in *De Stentor* is er nu meer zekerheid. Zoals gezegd was de foto beginjaren zeventig gemaakt op de wekelijkse markt. De meeste mensen kwamen dan per fiets naar de markt en parkeerden hun rijwiel bij de stalling van Driekus Scholten (links op de foto).

Voor de abonnees van *Ampt Epe* die *De Stentor* niet dagelijks in hun brievenbus

krijgen, omdat ze buiten het verspreidingsgebied wonen, willen we graag een gedeelte van het artikel overnemen.

De middelste man met pet, met het streepjespak, is zonder twijfel Ab Vosselman. Hij was een bekend persoon in Epe. Woonde aan de Oenerweg, aan de linkerkant, het eerste dubbele huis na de Kweekweg, tegenover voetbalclub EZC. Hij woonde daar samen met een paar broers: Driekus, Lammert en Gaitjan en zus Gerritje – allen ongetrouwd. Gaitjan was chauffeur bij de Coop. Er waren ook nog getrouwde zussen en een broer Jan. De gebroeders Vosselman hadden een transportbedrijf, ook wel slepersbedrijf genoemd. Ze trokken met paarden bomen uit de Eper bossen. Ze waren de laatste transporteurs van Epe met paarden. Een andere activiteit van de Vosselmannen was het sneeuwruimen in het dorp. Ze reden daarbij met een ploeg door de straten van Epe, in V-vorm, getrokken door paarden. Verder vervoerden ze kolen van kolenhandel Bertus Smit aan de Vlijtweg. Ab Vosselman stond bekend als een bijzonder rustige en vriendelijke man.

De man met pet helemaal rechts op de foto heet Van Zuuk; hij kwam ook uit Zuuk. De meningen verschillen over zijn voornaam. De een noemt hem Leb, een ander denkt dat hij Bart heet.

De derde man met pet (naast Driekus Scholten) is de onbekendste. Slechts drie lezers komen met een naam. Twee keer is het Gerrit Koetsier, ook wel Gait Koetsier, van de Koeweg bij Emst, in Hanendorp. Eenmaal wordt de naam Aalt Stegeman genoemd, van de Weteringsdijk.

IJSBAAN (2) – Bert Kwakkel

In antwoord op de vraag van de fam. Mölder in Ampt Epe nr. 175 over de ijsbaar 't Blak aan de Horsterweg zou ik graag willen verwijzen naar pagina 101 van het boek Epe in prenten en verhalen van de heer J. Gerard. Mogelijk beschikt de heer Gerard over nog meer fotomateriaal en gegevens dan wat hij in zijn boek heeft opgenomen.

VLIEGVELD OLDEBROEK (3)

De vraag over het vliegveld in Oldebroek, in eerste instantie gesteld door Henk Dekker, is ook voorgelegd aan de heren Harm Hazewinkel en Frits Gerdessen zijn beiden leden/(oud)bestuursleden van Luchtvaartkennis; Harm is hoofdredacteur van het door hen uitgegeven blad *Luchtvaartkennis*.

Zij vermoeden dat hier het vliegveldje in de LbO (= Legerplaats bij Oldebroek) bedoeld wordt. Op 9 april 1914 werd daar artilleriewaarneming gedaan door lt. Van Heijst en lt. Roeper Bosch. Later (1918/19) is de hangar van Kemperheide erheen gebracht.

FOTO 1894: WIE WAT WAAR? – Willem van Putten

De bijgevoegde foto hing vroeger bij ons op zolder. Hij heeft daar waarschijnlijk al

gehangen, toen het nog de zolder van Hotel Essenburg was; de foto hing naast de deur naar een zolderkamertje met bedstee, waarschijnlijk van een van de 'knechten of dienstmaagden'.

De foto is gedateerd op 27 mei 1894 en genomen in "Park - Epe" door W.P.K. Heijster, Photograaf-Amateur te Utrecht.

Er was kennelijk iets te vieren. We zien een paar mannen met borrelglazen in de hand; een heeft een fles aan de mond. Enkelen hebben iets grappigs op hun hoofd. Het feestvarken (?) middenvoor draagt een geruite broek over zijn gewone broek heen, verder een muts met kwastje; hij eet een grote soes of kadetje. Achter het gezelschap zien we, wat ze in Zuid-Afrika een 'lappa' noemen: een afdakje van riet of iets dergelijks. De grote vraag is natuurlijk: wie staan er op deze foto? Wat was er te vieren op die dag en waar was dit park? Bij mijn weten zijn de drie huidige parken in Epe alle van later datum.

REACTIE OP 'LIEFDEVOL OPGEVANGEN IN VAASSEN' - Rob Zumker

Met veel genoegen lees ik de publicaties. In het laatste nummer staat een artikel over een Rotterdams bleekneusje, dat in de oorlog gastvrij opgevangen werd in Vaassen. In dit artikel wordt vermeld dat er bij de geallieerde bombardementen meer inwoners zijn omgekomen dan bij het bombardement van mei 1940. Als oud-bewoner van een van de getroffen gebieden in Rotterdam leek dit me erg veel en ik heb geprobeerd om de mij bekende cijfers op een rijtje te zetten.

Bombardement 14 mei 1940: bijna 900 slachtoffers

Overige bombardementen: 15 februari 1941, Provenierssingel: enkelen; 16 augustus 1941: enkelen ; 4 september 1941, Messchertstraat: enkelen; 3 oktober 1941, Oostervantstraat: 100; 28 januari 1942, regio Boymans: 100; 3 maart 1943, Schiedamseweg e.o.: 320; Vosmaerstraat: een aantal; 10 juli 1943, Wolphaertsbocht: 4; 24 augustus 1943, Schulpweg: 12; 5 oktober 1943: een aantal. Samen zou dit minder dan 600 personen zijn; helaas natuurlijk altijd veel te veel.

OENER RAADSEL 'LODO 1792 RAT' (2) - Hans Bekamp

In het februarinumnummer van *Ampt Epe* staat een stukje over Lodorat. Ik heb een mogelijke oplossing.

'Lodorat' is een van de doeken uit een serie, en lódorat betekent de schoonheid. Bijgevoegd het stuk met doek over "lodorat". Niet 100% zeker de oplossing, maar wel aannemelijk.

La Dame à la Licorne

De reeks 'La Dame à la Licorne' (De dame met de eenhoorn)

bestaat uit zes wandtapijten die zouden dateren uit het laatste deel van de vijftiende eeuw, waarschijnlijk tussen 1484 en 1500. Momenteel zijn ze te bewonderen in het Musée National du Moyen Age (Thermes et l'hôtel de Cluny) te Parijs.

De opdrachtgever en uitvoerder van de wandtapijten zijn niet bekend. Volgens de meest betrouwbare bronnen zouden ze vervaardigd zijn in de streek rond Brussel. Uit een inventaris, opgemaakt in 1595 in het kasteel van Montaigu-le-Blin, blijkt dat Jean IV le Viste, wiens wapenschild op alle zes tapijten voorkomt, de bezitter was van dertien andere tapijten met dieren (waaronder eenhoorns), sybillen en zijn wapenschild op een rode achtergrond.

De eerste vijf tapijten zijn opgebouwd rond dezelfde elementen: een adellijke dame die op een soort eiland zit en wordt omringd door een eenhoorn en een leeuw. Ieder tapijt wordt vereenzelvigd met een zintuig. Volgens Marie-Elisabeth Bruel, in het artikel 'La tapisserie de la Dame à la Licorne, une représentation des vertus allégoriques du Roman de la Rose de Guillaume de Lorris' (*Gazette des Beaux-Arts*, december 2000, p. 215-232), zouden deze zintuigen overeenkomsten vertonen met de allegorische hoofse deugden uit de *Roman de la Rose* van Guillaume de Lorris. Het gaat respectievelijk over ijdelheid (la vue), rijkdom (le toucher), vrijheid (le goût), vrolijkheid (l'ouïe), schoonheid (l'odorat). Het zesde tapijt heeft een eigen iconografie, maar zou toch passen in deze reeks als zesde adellijke deugd: vrijgevigheid (A mon seul désir).

Het is zo dat de sfeer die van deze wandtapijten uitgaat, dicht aansluit bij de esthetiek van de hoofse liefde en de troubadourslyriek. Ze staan in contrast met de tapijtenreeks *The Hunt of the Unicorn*, die eerder getuigt van een dynamische stijl. Gemeenschappelijk in beide reeksen zijn de millefleurmotieven. Maar ook hier zien we een onderscheid. In *La dame à la Licorne* hebben de planten eerder een esthetische kleur, terwijl ze in *The Hunt of the Unicorn* als het ware op een natuurlijke manier uit de bodem groeien.

De wandtapijten zijn niet meer volledig en deels gereconstrueerd. Rond de helft van de negentiende eeuw vestigden beroemde persoonlijkheden als Prosper Mérimée en George Sand de aandacht op de slechte toestand van de tapijten. Het was in 1882 dat de zes wandtapijten werden verkocht door het gemeentebestuur van Boussac aan Edmond du Sommerard, de conservator van het huidige Musée Nationale du Moyen Age. De tapijten figureren in verschillende literaire werken,

en ook in de films van Harry Potter waar ze de muren van de eetzaal van de leerlingen versieren.

(Uit: http://users.skynet.be/bestiaria/invloed_op_de_sierkunst.htm)

REACTIE OP ARTIKEL JACQUES MELS – Willem van Putten

Heel leuk om een artikel over Jacques Mels te lezen. Jacques en Willy (Wilhelmina) waren vrienden van mijn ouders en ik heb als klein kind een paar nachten bij hen gelogeed. De vriendschap tussen Willy en mijn moeder heeft voortgeduurd tot Willy's dood in juni 1986. Haar derde echtgenoot, Jacques was haar tweede, heeft haar enkele jaren overleefd.

Hun huis was geen boerderij maar een tot woonhuis omgebouwd koetshuis. Boven had Jacques zijn atelier dat vol met schildersezels, schilderijen in verschillende stadia stond. Daartussendoor honderden tubes verf. De logeerkamer was half open en gesitueerd op een soort balustrade boven het atelier. Het huis was voorzien van elektriciteit, maar het water kwam uit een pomp.

Een beetje bang was ik voor hun hond, een boxer die tegen je opsprong. Op een namiddag onweerde het flink en Willy leerde me hoe je kunt berekenen hoe ver het onweer verwijderd is.

Ook de expositie in Apeldoorn kan ik mij herinneren. Ik zie de witte ruimte met de schilderijen nog zo voor me. Mijn ouders kochten een schilderij van een hooiberg.

Het huwelijk tussen Jacques en Willy was een vreemde. Het initiatief voor het huwelijk was duidelijk van Jacques gekomen, maar hij stelde zich meer op als een broer dan als een echtgenoot. Pas later hoorde Willy van een neef van Jacques dat deze frater was geweest in een klooster. Ook dat hij familie had, een paar neven, was nieuw voor Willy. Jacques had steeds beweerd dat zijn buien van eenzaamheid kwamen doordat hij behalve haar geen enkele familie had.

Jacques vertrok alleen naar Brazilië. In de maanden voor zijn vertrek zou hij Portugees studeren, maar hij was zo druk met het maken van schilderijen die hij van plan was ginds te verkopen dat hij daar niet aan toekwam. Hij ging naar Brazilië om er leraar aan een kunstacademie te worden, maar toen bleek dat hij de taal niet machtig was, kreeg hij de aanstelling niet. Onderdak vond hij er in de Hollandse Club waar hij zo druk bleef schilderen dat hij geen tijd had om de taal alsnog te leren.

Willy kreeg de kans om hem enkele maanden later na te reizen toen zij meekon met een oom van haar. Ook in Brazilië bleef Jacques zich afstandelijk opstellen. Willy regelde een baan voor hem waarbij hij beelden zou moeten beschilderen. Die weigerde hij wegens 'tijdgebrek'. Ook een baan als ontwerper en illustrator bij een reclamebureau wees hij af.

Gedesillusioneerd zou Willy alleen terugreizen naar Nederland. Later zou zij Heinz Albrechts ontmoeten met wie zij eindelijk, en voor het eerst in haar leven, echt gelukkig zou worden.

Ik heb haar ruim dertig jaar gekend. Het was een bijzondere, warme, vrouw. Jacques herinner ik me als een leuke joviale vent.

UIT DE HISTORIE VAN OENE (16)

Jan de Graaf

Het Spekslagershuis

De boerderij op de foto is het Spekslagershuis, staande aan de Eperweg 14 te Oene. Dit huis dankt zijn naam aan de activiteiten die hier plaatsvonden in de tweede helft van de 19e eeuw, namelijk de verkoop van spek.

De boerderij werd gebouwd in 1852 door de familie Scholten.

Naast het uitoefenen van het landbouwbedrijf kocht de heer

Scholten geslachte varkens op. Deze varkens werden uit elkaar gesneden tot hammen en zijden spek die daarna werden ingezouten.

*Spekslagershuis te Oene (Uit: Oene in oude foto's.
Uitgave en auteursrecht: Vereniging Oener Belang te Oene)
(met dank aan Streekarchief Noord-Veluwe)*

In de grote kelder van de boerderij waren voor dit doel stenen bakken gemetseld. Vlees en spek waren op deze manier lange tijd houdbaar. De te slachten varkens werden gekocht bij de boeren uit Oene en omgeving en werden na te zijn vetgemest door een huisslachter geslacht. Het vervoer naar Scholten geschiedde meestal per kruiwagen.

Na de familie Scholten werd de boerderij bewoond door E. van de Vlekkert, die getrouwd was met Gerritje van Putten, de aangenomen dochter van de familie Scholten.

Aan het eind van de negentiende eeuw is men hier begonnen met melkontvangst voor de bereiding van boter. Door de melk op een centrale plaats te brengen en hiervan boter te karnen, was men van deze huisnijverheid verschoond en kon men een betere prijs voor dit product bedingen. De ruimte van de voormalige slagerij in het Spekslagershuis met zijn grote kelder was voor dit doel in die tijd prima te gebruiken. Dit was de voorloper van de latere zuivelfabriek De Hoop te Oene. De familie Van de Vlekkert heeft ongeveer een eeuw in deze boerderij gewoond en hield zich bezig met landbouw en veeteelt.

In de beginjaren zeventig van de vorige eeuw werd de boerderij verkocht aan de familie Visser die het na restauratie weer verkocht aan de familie Van den Hul. Zowel de familie Visser als de familie Van den Hul hebben de boerderij weer voor andere doeleinden gebruikt.

Oener Coöperatieve Zuivelfabriek De Hoop]

Zuivelfabriek 'De Hoop', met op de voorgrond de directeurswoning (met dank aan Streekarchief Noord-Veluwe)

Onder deze naam werd op 13 mei 1895 de zuivelfabriek De Hoop opgericht. Op de foto ziet u het eerste gebouw, waarin de activiteiten plaatsvonden. Dit gebouw zal rond 1900 gebouwd zijn. De werkzaamheden vonden voordien plaats in het Spekslagershuis, dat voor dit doel gehuurd was. Tevens ziet u op deze foto de handgedreven karn die door twee mannen in beweging werd gehouden.

De oprichtingsvergadering van de zuivelfabriek werd gehouden in de herberg van de weduwe Dalhuisen (nu Post). De akte werd opgemaakt door notaris W.J.M. Verkouteren uit Epe en als speciale getuigen traden op de heren Hendrik Christiaan Heering, koopman en winkelier te Oene, en Hermanus Lodewijk Blankhart, notarisklerk te Epe. Genoemd naar hun beroep werd deze akte tevens ondertekend door 35 landbouwers, 2 klompenmakers, 2 timmerlieden, 2 smeden, 2 bakkers, 1 kleermaker, 1 molenaar, 1 rietdekker en vrachtrijder. Laatstgenoemden hadden, naast hun beroep, vaak een of twee koeien.

Het doel der vereniging was gezamenlijke exploitatie van een zuivelfabriek en de verkoop van de verkregen producten. De leden waren verplicht de melk die ze niet voor eigen gebruik nodig hadden, aan de zuivelfabriek te leveren. De ondermelk en karnemelk moesten door de leden teruggenomen worden naar evenredigheid van hun levering.

De vereniging werd opgericht voor een periode van 29 jaren, waarna deze periode telkens verlengd werd. Als startkapitaal werd f 2.000 geleend van de oprich-

ters, welk bedrag in termijnen werd afgelost. Het stemrecht van de leden werd gekoppeld aan het aantal koeien, waar melk van geleverd werd. Zo gaf één koe één stem, 3 koeien twee stemmen, 5 koeien drie stemmen, 8 koeien vier stemmen en 12 koeien vijf stemmen. De locatie van De Hoop was aan de Keizerstraat naast nummer 1. In de loop der jaren volgden diverse verbouwingen en uitbreidingen. Zo ontstond er een melkinrichting waar diverse zuivelproducten bereid werden. De afzet van deze producten vond plaats in de omgeving, o.a. in Apeldoorn, Epe en Vaassen.

Nog eens de 'Bôtterfabriek', zoals de fabriek in de volksmond genoemd werd (met dank aan Streekarchief Noord-Veluwe)

Op tentoonstellingen van zuivelproducten viel De Hoop vaak in de prijzen. Een van de hoogtepunten was dat aan de Coöperatieve Stoomzuivelfabriek De Hoop te Oene vergunning werd verleend tot het voeren van Harer Majesteits Wapen met de titel van Hofleverancier op 20 november 1934. Dit hield niet in dat leveranties als zodanig geschieden.

Door schaalvergroting in de zuivelwereld viel in de jaren zeventig het doek voor De Hoop en werd de fabriek met haar leden overgenomen door zuivelreus Coberco. Hiermee verviel een stukje werkgelegenheid voor de gemeenschap. De locatie waar de trots van Oene gevestigd was, is nu een open plek in het dorp. De gevelsteen met het wapen is bewaard en staat als herinnering aan de Klaterstraat. Het is jammer dat er na verkoop van de directeurswoning geen plek meer was voor de gevelsteen op de oude locatie aan de Keizerstraat.

TWEE FOTO'S UIT 1946

Rose Töpfer-Lougheed

De man op de foto is mijn vader Lambert William Peter Lougheed. Hij is geboren op 15 mei 1912 in Nokomis (Canada) als zoon van Joseph Lambert Lougheed en Mary Margaret Patterson.

In de Tweede Wereldoorlog was hij gelegerd in Nederland (Epe). In 1944 heeft hij de slag om Arnhem meegemaakt. In Epe ('t Dalletje) leerde hij mijn moeder kennen: Geertje Plette, geboren op 18 mei 1928 in Oldebroek. Ze werden verliefd. Later werd hij overgeplaatst naar Utrecht. Mijn moeder volgde hem en ging werken in de Canadese keukens. Met de taal hadden ze weinig problemen; als je jong bent, dan pak je dat snel op.

Na de Tweede Wereldoorlog keerde hij terug naar zijn vaderland om na een jaar definitief terug te gaan naar Nederland, naar mijn moeder in Epe en te helpen bij de wederopbouw van Nederland. Inmiddels was mijn moeder bevallen van een gezonde dochter Helena Lougheed, geboren op 30 juli 1946. Later kregen ze samen nog zeven kinderen: Bernard 17 januari 1948, Annie 3 oktober 1949, Geertje 15 december 1950, Rose Marie 21 december 1952 (ik dus), Roberta 20 maart 1954, Johannes 14 september 1955 en Joseph 10 februari 1960 en zijn ze getrouwd.

L.W.P. Lougheed (circa 1946)

Mijn vader is helaas nooit teruggeweest in Canada. Dat was niet mogelijk in die tijd. Contact met de familie in Canada bleef beperkt tot telefoontjes en brieven. Ook zij waren niet in de gelegenheid naar Nederland te komen. Mijn vader is op 24 juli 1982 overleden. Hij had mij gevraagd om, als de gelegenheid zich ooit voordeed, zijn familie in Canada op te zoeken, samen met mijn moeder.

Op 10 maart 1992, mijn moeder was toen 63 jaar oud, was het zover. Mijn moeder ging voor het eerst van haar leven op vakantie om kennis te maken met haar schoonfamilie. De reis was geregeld door de Rabobank in Vaassen, medewerkers Marina en Bianca. Samen met mij en William (haar kleinzoon) ging ze voor het eerst vliegen. De vliegreis duurde 10 uur, mijn moeder wist niet dat het zover weg was! In Canada (Vancouver) ontmoetten wij de toen nog enige in leven zijnde broer van mijn vader, Ed Lougheed (10 maart 1909), zijn vrouw Rose en hun zoon Rhon. Dit was heel bijzonder. Voor mijn moeder was dit ook een zeer bijzondere ervaring. Samen met haar schoonfamilie verkende zij het land van mijn vader. We keken onze ogen uit. Mijn vader zei het altijd al en hij had gelijk: het land was prachtig en de mensen waren zeer gastvrij en vriendelijk.

Op 21 maart keerde we weer terug naar Nederland. Mijn moeder had de tranen in haar ogen. Het land was zo mooi en de mensen zo aardig, ze wilde er wel blijven wonen.

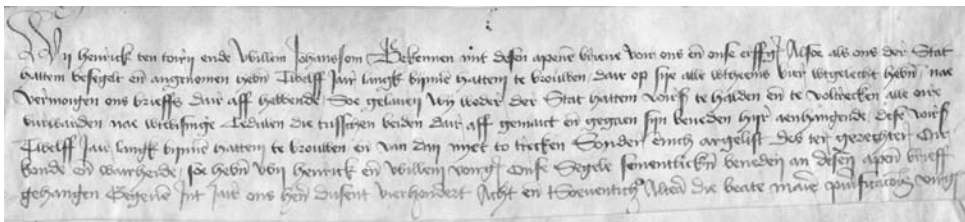
Inmiddels is mijn moeder overleden op 26 maart 1997. Ook mijn oudste broer Ben (Bernard) is inmiddels overleden, en wel op 5 augustus 2003. Uncle Ed, aunt Rose en cousin Rhon zij inmiddels ook overleden.

G. Loughheed-Plette en haar zus A. Elich-Plette (circa 1946)

CURSUS OUD SCHRIFT STREEKARCHIEF

Streekarchivaris Gerrit Kouwenhoven is op veler verzoek bereid komend najaar en winter een cursus oud schrift te geven, De bedoeling is dit te doen op een aantal dinsdagavonden om de veertien dagen van oktober tot begin maart in het streekarchief in Epe. De kosten bedragen € 25 per persoon. Er is plaats voor slechts twaalf cursisten, dus geef u snel op bij: gerrit.kouwenhoven@epe.nl.

Als u de cursus hebt gevolgd, kunt u hierin lezen dat de Hattemers in 1478 geen Heineken, maar Torenbier dronken.

DE GRIFT (2)

Oorsprong, economische betekenis en kanalisatie

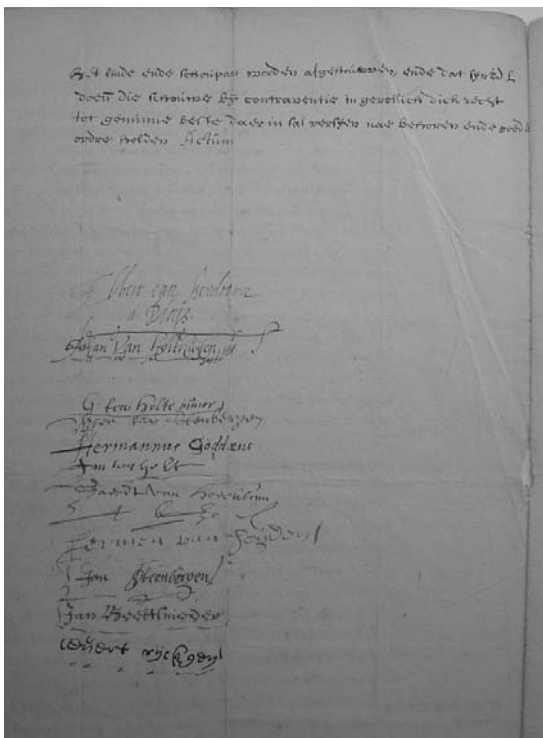
Evert de Jonge

Varen op de Grift

Nederland is een waterland, dit maakte de Gouden Eeuw mogelijk. Naast de Amsterdamse stapelmarkt en andere belangrijke handelssteden, die in het westen en noorden aan waterwegen lagen, was er sprake van een periferie. Hoe dichterbij de belangrijke plaatsen, eventueel in combinatie met aanwezig vaarwater, des te meer aansluiting was er bij de havensteden in Holland.

De waterwegen waren ook belangrijk voor de economie, zoals de aanvoer van grondstoffen (lumpen) en de afvoer van producten (papier). De Oost-Veluwse dorpen waren grotendeels aangewezen op Deventer, de dichtstbijgelegen haven. De vervoerders reden ook op Zutphen en Arnhem. De voerlieden of karrenmannen zouden zelfs hun naam geven aan het buurtschapje De Kar, even ten oosten van Apeldoorn, waar een deel van hen woonde. Maar hoe moest je transporteren als regen of sneeuw het vervoer belemmerde? Dan, en wellicht ernaast, was vervoer via water mogelijk. Via platbodems werd gevaren op Hattem, waar men de vracht kon overladen op grote schepen.

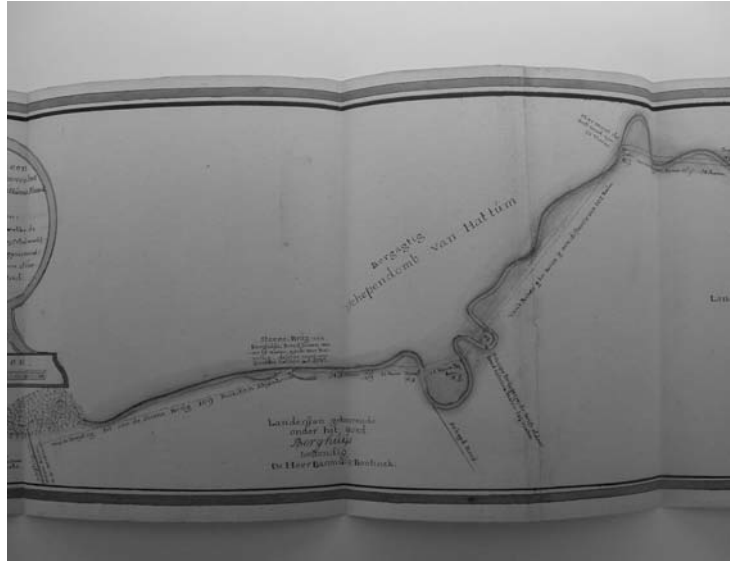
Wanneer men de Grift voor het eerst heeft gebruikt als vaarweg is onbekend. Waarschijnlijk zorgde de papierhandel ervoor dat de intensiviteit toenam. In 1619 werden plannen gemaakt om het varen op de Grift te verbeteren en voorgelegd aan het Gelderse Hof. Deze plannen moeten zijn uitgevoerd, want in 1630 wendden de ambtsjonkers en geërfden (gegoede landbezitters) van Apeldoorn, Epe en Heerde zich tot de Staten van Veluwe met het verzoek zorg te willen dragen voor een verbeterde bevaarbaarheid. Uit het rekest blijkt dat het watertje met platbodems werd bevaren, waarop hout, turf, eek, steen, koren en andere goederen aan en af werden gevoerd. Door de slechte staat van onderhoud werd dat ernstig bemoeilijkt. De bruggen over het water waren te laag, waardoor de schepen slechts beperkt beladen konden worden. Daarnaast was de Grift in de winter beperkt te gebrui-

De ondertekenaars van het verzoek uit 1630 (CODA/Apeldoorns Archief, Archief Polderdistrict Veluwe)

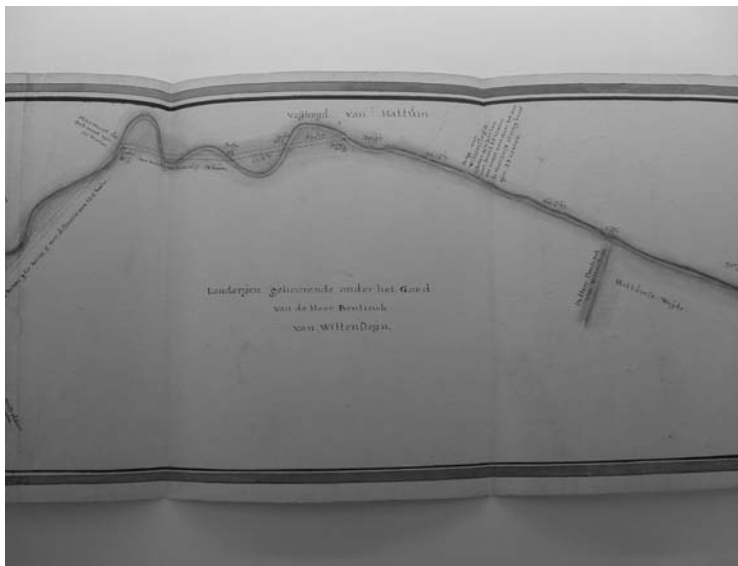
ken omdat kruiend ijs de doorvaart belemmerde en het jaagpad nauwelijks te gebruiken was door het aanwezige struikgewas, aldus de ondertekenaars. De uitkomst van hun verzoek is niet duidelijk, want een antwoord is niet gevonden.

Nog in 1647 werd er in ieder geval gevaren op de Grift, waarbij zowel koper en zeem als lakens werden vervoerd. Later verbeterde het vervoer over land en mogelijk verviel daardoor het vervoer over het watertje. Wel gebruikte men de Griftdijk als weg, want in 1686 werden de bewoners door de dijkgraaf van Veluwe opgeroepen deze te verbreden, zodat wagens elkaar gemakkelijk konden passeren. De eerste snelweg Hattem-Apeldoorn!

Kanalisatie

In de late achttiende eeuw werden driftig plannen gemaakt om de in het slop geraakte economie op te peppen. Eén van die plannen was het (opnieuw) bevaarbaar maken van de Grift. Landmeter Beijerinck kreeg in 1778 de opdracht een tekening met beschrijving te maken. (Het deel boven Heerde is bewaard gebleven.)

Uit zijn beschrijving van de actuele staat van het watertje blijkt dat varen onmogelijk was wegens 'grote, ja zelfs wanstaltige' gebreken, deels door dicht houtgewas en bouwvallige bruggen. Er moest nogal worden uitgediept of verwijderd. Beijerincks aanbeveling was om de Grift, die in breedte varieerde van 15 tot 18 voet, te verbre-

den naar 20 tot 22 voet. (Een voet is 0,3 meter, dus de voorgestelde maximale breedte was 6,6 meter.) Het plan verdween van tafel wegens de kosten.

In de Bataafs-Franse tijd werd op vele manieren getracht de economie op te krikken. Ook het Griftplan kwam weer ter sprake. In 1798 kwamen daarom de ambtsbesturen van de aan de Grift gelegen plaatsen naar Apeldoorn om te praten over het 'project bevaarbaar maken van de Grift'. Een van de genodigden was de dijkgraaf van Veluwe, die zijn dijkschrijver, Engelbert Brascamp, stuurde. Dit was een realist pur sang, die niets in het plan zag.

Een korte samenvatting uit zijn verslag:

De Grift was 6 uur gaans lang wat overeenkwam met 6 x 1400 voet (25,2 km), de breedte was 36 voet (10,8 meter) en de diepte 4 voet (1,2 meter). In de winter steeg het water tot 6 voet (1,8 meter), waardoor globaal 280 morgen (240 ha) land onder water liep, vooral bij het Vossenbroek in Emst. Om genoeg diepgang voor schepen te krijgen en tevens het water binnen de dijken te houden, moest het watertje uitgegraven worden tot 15½ voet (4,65 meter). De gevolgen van een dijkdoorbraak zouden rampzalig zijn, nog afgezien van de enorme graafwerkzaamheden. Dan was er nog het probleem van de vele molens die aan de Grift lagen; hiervoor moesten omleidingen worden gemaakt. Zijn voornaamste punt was echter van economische aard. Het dorp Apeldoorn en haar bescheiden industrie - het was nu eenmaal geen stad, stelde Brascamp - rechtvaardigden niet de uitgaven, die zouden moeten worden gedaan voor al dat gegrAAF. De man had een vooruitziende blik! Zijn memorie overtuigde zijn superieur en diens medebestuurders. Het plan verdween weer in een bureaulade om er pas in de tijd van koning Willem I weer uit te komen. Nog eenmaal werd onderzocht of men het watertje bevaarbaar kon maken. In 1820 werd een rapport gemaakt door een inspecteur van Rijkswaterstaat, W. van Ommeren. Volgens de functionaris zou dit plan alleen door de aanleg van sluizen realiseerbaar zijn. Tevens concludeerde hij dat alleen het graven van een nieuw kanaal over het traject Apeldoorn-Heerde een bevaarbare waterweg zou opleveren.

Definitief werd nu besloten een andere weg in te slaan, waardoor tussen 1825 en 1829 iets ten oosten van de Grift het Griftkanaal werd gegraven. De architect Lijsen had de leiding over het moeizame proces gekregen. Geregeld lag hij met de omwonenden in de clinch over de wateroverlast. Toen de inwoners van Marle over deze overlast klaagden, noemden zij de nieuwbakken waterweg: Nieuwe Grift. De naam Griftkanaal moest nog inburgeren.

De bijdrage van het Griftkanaal aan de Apeldoornse economie zou gering blijven. Al in de tweede helft van de negentiende eeuw nam het vrachtvervoer te water af om in de twintigste eeuw te worden beëindigd. Trein- en later wegvervoer namen het over.

Vissen

In de eerste helft van de zeventiende eeuw kwamen de bewoners van Vaassen geregeld in botsing met de exploitanten van de Griftsemolen, de familie Van Steenberg. De Vaassenaren visten, net als de bewoners van Wenum, graag op de Grift, waar onder andere paling werd gevangen. Men deed dit zowel met sleepnetten als fuiken. Dit was een doorn in het oog van de Van Steenbergens. Die meenden dat zij allereerst het visrecht - het alleenrecht om te vissen - ter plaatse hadden, maar bovendien belemmerden de fuiken de doorstroom van het water

dat essentieel was voor het draaien van de molenraderen. Het bleef niet bij praten, het kwam zelfs tot een handgemeen tussen de jonge zonen van de fabrikant en enkele Vaassenaren. De schout van Epe had het dan ook maar wat druk met het opnemen van getuigenverslagen. Deze werden vervolgens aan de richter van Veluwe voorgelegd. Die kreeg op zijn beurt weer een punthoofd van de eigenzinnige fabrikantenfamilie die ook al ruzie had met de inwoners van Emst wegens wateroverlast in het Vossenbroek. Daar hadden de heren op eigen initiatief een dijkje gelegd, waardoor het uit de Emsterenk stromende water over andere akkers vloeide.

Interessant is dat bij het verweer voor de richter de Vaassenaren uitdrukkelijk stelden dat zij van oudsher op de Grift visten. Zeker al zo'n honderd jaar. Het visrecht hoorde de Van Steenbergens niet toe, want het was eigenlijk een recht van de hertog, zo betoogden zij. Daarom was er sprake van een oud gewoonterecht. De richter gaf de dorpelingen gelijk, zodat er nog menig visje in de Vaassense pannen terecht kwam.

Latere berichten spreken niet meer over vissen in de Grift. De reden hiervoor zal zijn dat door de toename van het aantal papier- en kopermolens op de bovenloop er al in de loop van de zeventiende eeuw vervuiling opstak en daar kan vis nu eenmaal niet tegen.

Slot

De Grift is een afwatering, gegraven in de periode van de ontginningen in de IJsseldelta. Ze droeg bij aan een verbeterde waterbeheersing in het weteringengebied. Economisch gezien heeft het watertje dankzij de water(papier)molens bijgedragen aan de Apeldoornse Gouden Eeuw, al bleef het varen op het watertje een probleem – verbeteringen en plannen voor kanalisatie ten spijt. Het in de negen-

Griftse Molen te Vaassen (ten noorden van de Deventerstraat)

tiende eeuw gegraven Grifftkanaal nam zonder veel (economisch) succes de fakkel over. Met de komst van moderne transportmiddelen verdween het belang van het kanaal. De Grift, in 1970 visueel verdwenen uit het centrum van Apeldoorn, is bezig met een comeback. Zo stroomt het watertje weer door het centrum van Apeldoorn, zijn er plannen om er in de Apeldoornse parkenbuurt een lommerrijke 'beek' van te maken en moet het watertje weer een rol krijgen in een verbeterde afwatering. Wie van degenen die ooit de vervuilde schuimende massa's op het watertje zag drijven, had dat gedacht?

[ergens in het verhaal: illustratie 4]

[eventueel indien ruimte over: illustratie 5: De Grift in wintertooi]

Bronnen

Concept-Waterplan Apeldoorn, CODA/Apeldoorns Archief, Ar. Polderdistrict Veluwe, inv. nr. 67, 74-76 en 80.

Gelders Archief, Civiele Processen Hof 1647 nr. 62.

Streekarchief Noord-Veluwe, Nieuw archief Hattem, inv. nr. 2329.

www.inhetweb.nl/haw/omgeving ('Nadenken over het Apeldoorns Kanaal' door G.J. Blankena. Hierin wordt de Grift een riviertje genoemd).

Literatuur

Hamming, C. (2005). Noordelijk Oost-Veluwe; ouderdom van watergangen, komgrondontginningen en van de IJsseldijk. Een historisch-geografisch onderzoek. Zwolle: eigen uitgave. Raadpleegbaar bij CODA/Apeldoorns Archief.

Heslinga, M. W. (1949). De gemeente Heerde. Een landschapsgeografische beschouwing. Tijdschrift van het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap, 2e reeks, deel LXVI, 501-537 en 641-676.

Israel, J. I. (1991). Nederland als centrum van de wereldhandel, 1585-1740. Franeker.

Jonge, E. de & e.a. (red.) (2007), Veluws Water. Tien eeuwen waterbeheer op de Veluwe. Utrecht: Matrijs.

Jonge, E. de (2005-2006). Ophef om het Vossenbroek. Mededelingenblad historische vereniging Ampt Epe, nrs. 153-155.

Schönfeld, M. (1955). Nederlandse waternamen, 172. Amsterdam: Noord-Hollandse Uitgevers Mij.

Vries, M. C. de (1999). Terug naar de bron van de Grift. Apeldoorn: Gemeente Apeldoorn, Dienst Milieu, Mobiliteit en Openbare ruimte.

Vries, J. de & Woude, A. van der (1995). Nederland 1500-1815. De eerste ronde van moderne economische groei. Amsterdam: Balans.

VOORJAARSEXCURSIE CELTIC FIELDS EN GRAFHEUVELS IN VAASSEN

Eef Brummel

Op zaterdag 29 mei jl. hadden zich ruim 40 leden en belangstellenden verzameld op het parkeerterrein aan de Gortelseweg hoek Wildweg om onder voortreffelijke weersomstandigheden deel te nemen aan de voorjaarsexcursie, onder leiding van de amateur-archeoloog Cor van Baarle. Cor had ook onze winterlezing in februari verzorgd en deze excursie was daarvan het vervolg.

Eind 2009 verscheen van zijn hand het boek *Handel en wandel op de Veluwe, tussen prehistorie en historie*, waarop deze excursie mede was gebaseerd.

Vanaf de parkeerplaats begaven we ons naar de aangrenzende z.g. Celtic Fields, een akkercomplex uit de IJzertijd, dat in 1967 door de ROB (Rijksdienst voor Bodemkundig Onderzoek) voor het eerst wetenschappelijk werd onderzocht. Door middel van luchtfotografie werden de patronen van de akkertjes van circa 35 x 40 meter door verkleuring in het landschap, zichtbaar. Toen ook werd duidelijk dat het hier om een akkercomplex van totaal circa 76 hectare ging, waarmee het behoorde tot een van de grootste aaneengesloten Celtic Fields in Europa. Op deze akkertjes werden de zgn. primitieve Emmertarwe en -gerst verbouwd. Prehistorische boeren hebben de akkers bewerkt vanaf circa 500 voor Chr. tot 200 na Chr., hetgeen aan hand van koolstofmonsters werd vastgesteld.

Het is nog niet bekend hoe en wanneer de omwalling van de akkertjes is ontstaan maar men gaat ervan uit dat deze werden aangelegd bij het in cultuur brengen van het gebied. Zoals op veel plaatsen op de Veluwe, ontstond ook hier de eerste bewoning nabij de zgn. beekdalen. Door de aanwezigheid van water was dit terrein het meest geschikt voor akkerbouw en het ontstaan van (veelal) kleine nederzettingen.

Na onze wandeling door de Celtic Fields kwamen we aan op het hoogste punt in het terrein, namelijk de zgn. Galgenberg. Deze heuvel vormt een belangrijk markeringspunt op de circa 6 km lange, bijna rechte lijn tussen beekdalen en veengebieden door van Niersen naar de Grote Kerk in Epe, waarlangs een 37-tal **grafheuvels** is gesitueerd. Voordat er aan het begin van de twintigste eeuw met groot-schalige heideontginningen werd begonnen, waren dat er 47. In totaal kwamen er vóór 1900 op de gehele Veluwe zo'n 1000 grafheuvels voor, waarvan er thans nog ongeveer 750 zijn overgebleven. De oudste grafheuvels dateren uit de zgn. standvoetbeker- en klokbekercultuur (circa 2800-2100 voor Chr.) Deze zijn genoemd naar de vormen van de bekertjes die men er bij opgravingen aantroef. De dode werd in een kuil of op de grond begraven in een hurkhouding, met het gezicht van vrouwen naar het noorden en dat van de mannen naar het zuiden. Aan de dode werden als grafgiften diverse leef- en gebruiksvoorwerpen meegegeven. Een van de belangrijkste, destijds opgegraven voorwerpen uit die oudste periode was een bijl van ruim 26 cm lang aan de Elspeterweg in Vaassen. Grafheuvels van een latere datum zijn die uit de bronstijd (circa 2000-800 voor Chr.) In de vroege bronstijd werden doden vaak individueel begraven, in de midden- en late bronstijd gebeurde dit meer collectief, in zgn. familiegrafheuvels.

Grafheuvels werden in het algemeen vaak langs **(prehistorische) wegen** aangelegd die in latere tijden (tot in de Middeleeuwen en lang daarna) werden gebruikt als handels- of hessenwegen. De laatsten zijn genoemd naar de voerlieden die afkomstig waren uit het Duitse Hessen en die hun koopwaar vervoerden naar havens aan de toenmalige Zuiderzee (bv. Harderwijk of Elburg). Hiervan is de oude Arnhemseweg tussen Elburg en Arnhem, dus dwars over de Veluwe, een voorbeeld. Deze wegen zijn te herkennen aan de karrensporen die in het (heide)landschap zijn achtergebleven. Ook op het traject Epe-Niersen zijn dergelijke karrensporen nog heel goed zichtbaar in het landschap.

Als afsluiting van deze archeologische wandeling bezochten we nog het aan de andere zijde van de parkeerplaats gelegen urnenveld, bestaande uit een achttal grafheuveltjes, waarvan in elk ervan een urn met crematieresten. Het cremeren van doden vond plaats vanaf ongeveer 600 voor Chr. Het urnenveld (bestaande uit kleine grafheuveltjes) is gegroepeerd rond een grotere grafheuvel uit een veelal oudere periode. Ook in Niersen en aan de Laarseweg zijn dergelijke urnenvelden aangetroffen.

Met een hartelijk applaus voor de voortreffelijke en enthousiaste excursieleider Cor van Baarle kwam er een eind aan deze even interessante als leerzame voorjaarsexcursie.

'HET GAS IS IN AANTOCHT'

Frans Schumacher

'Er is een begin! Men is op het oogenblik bezig de gasleidingen te leggen van de gasfabriek Apeldoorn in de richting Vaassen, hetgeen zeer snel gaat. De buizen zijn uit staal en hebben een grootere lengte dan de gegoten buizen, waardoor het aantal verbindingen geringer is en het leggen sneller gaat.

Wij vernemen uit goede bron, dat voor den aanvang van het vacantieseizoen het gas in Epe en Heerde gebruikt zal kunnen worden.

Te Apeldoorn hebben wij een kijkje genomen bij het leggen van deze lange stalen buizen en begrijpen dat, zoo het weer niet tegenwerkt, men in Vaassen al zeer spoedig het gas zal hebben. Het ligt nl. in de bedoeling van de Directie der Apeldoornsche Gasfabriek, om op verschillende plaatsen met het leggen der leidingen te beginnen.'

Een belangrijke ontwikkeling voor onze gemeente. Bovenstaand bericht was te lezen in het Nieuws- en Advertentieblad van 27 maart 1935.

Hoe kwam dit alles tot stand?

Tijdens een vergadering van Vaassen Vooruit werd de wens uitgesproken Vaassen van gas te voorzien. Er werd een commissie samengesteld om de mogelijkheid ervan te onderzoeken. Na contact te hebben gehad met de directie van de gasfabriek in Apeldoorn en de burgemeester van de gemeente Epe kwam men tot de conclusie dat gaslevering aan Vaassen zeer goed mogelijk was. Wel was het aantal aansluitingen van belang.

Door verspreiding van een circulaire onder de Vaassense bevolking probeerde genoemde onderzoekscommissie toezeggingen te verkrijgen voor een eventuele aansluiting. De commissie gebruikte ondermeer de volgende wervende tekst in het Nieuws- en Advertentieblad van zaterdag 13 september 1930:

'Al zult U het gas wel niet voor verlichting gebruiken, hoewel ook dit bij den hoogen prijs van den stroom in deze gemeente veel goedkooper zou zijn dan electrisch, het is ideaal voor koken.

Het is daarvoor voordeliger dan petroleum, het gaat veel vlugger dan op petroleumstellen of fornuis, het is veel zindelijker en geeft daardoor de huisvrouw een groote arbeidsbesparing.

U behoeft geen brandstof aan te halen, niet bij te vullen, stof en asch, walm en vettigheid is niet aanwezig. Steeds en dadelijk staat Uw gastoestel tot Uw dienst gereed.

Ook om de kosten behoeft U niet van aansluiting af te zien. Een gastoestel is te krijgen in een prijs, die voor niemands beurs te hoog is; de aansluiting van Uw woning op het gasnet brengt geen kosten mee, daar de gasfabriek de leiding gratis tot in Uw huis legt.

Inwoners van Vaassen, iedere plaats van beteekenis profiteert van het groote gemak, dat gas kan geven, maakt het mogelijk, dat ook gij hiervan niet verstoken blijft!'

Tijdens een bijeenkomst in december 1930 met commissies uit Epe, Heerde en Vaassen en directeur Ploeger van het gasbedrijf uit Apeldoorn, kon laatstgenoemde mededelen dat er zich in Vaassen 320 personen hadden aangemeld voor gaslevering. Mochten er in Epe 250 panden worden aangesloten, dan zouden de kosten voor aanleg van de leiding plus een gashouder in Vaassen en in Epe 165.000 gul-

den bedragen. Het gas zou dan geleverd kunnen worden voor 12½ cent per kubieke meter.

Indien Heerde ook mee zou doen, dan kwamen de kosten uit op een bedrag van 240.000 gulden. De gasprijs kon dan nog iets verlaagd worden.

In navolging van Vaassen besloot de vereniging Handel, Arbeid en Nijverheid in Epe zich nu ook per circulaire tot de inwoners te wenden om hun te vragen wie zijn pand op gas wilde laten aansluiten. Bij voldoende deelname werd het gemeentebestuur van Epe hierover geïnformeerd, dat dan op zijn beurt zich zou kunnen richten tot de gemeente Apeldoorn met het verzoek om gaslevering aan Epe.

Op 21 januari 1931 stuurden de besturen van Vaassens Vooruitgang en H.A.N. uit Epe een brief naar de gemeenteraad van Epe, waarin werd medegedeeld dat besloten is na te gaan of de gemeente Apeldoorn bereid zou zijn tegen 'billijke' prijs gas te leveren aan de bewoners van genoemde plaatsen. De gemeente Apeldoorn bleek hiertoe bereid, op voorwaarde dat de exploitatie lonend zou zijn en de gemeente dit wilde garanderen (of: hiervoor garant wilde staan). Volgens berekening zouden bij matig gasgebruik, tegen een prijs van 12,5 cent per m³, de inkomsten de uitgaven ruimschoots dekken.

De gasfabriek aan het Kanaal

Plannen krijgen vorm

In maart 1931, zo meldt de krant, wordt met spoed aan de plannen voor gaslevering gewerkt. Er is gekeken naar de plaatsen waar gashouders komen te staan en het buizenet is in kaart gebracht.

'De kostenberekening van aansluiting van aangevraagde percelen is in een vergevorderd stadium, zodat binnenkort definitieve plannen zijn te verwachten. Wanneer de betrokken gemeentebesturen daarop hun goedkeuring kunnen geven, hoopt men met de werkzaamhe-

den spoedig een aanvang te maken. Dit laatste is zeer te hopen, dan kan men tenminste vóór den winter gas hebben.'

In april 1931 kwam de gemeenteraad van Epe tot de conclusie dat de voorwaarden voor levering van gas door Apeldoorn gesteld, nogal bezwaarlijk waren en dat B en W het niet verantwoord vonden een beslissing te nemen zonder een technisch en juridisch deskundige te hebben gehoord. Er bleken nogal ingewikkelde kwesties aan verbonden te zijn. Ook was gesproken met een ingenieur van de P.G.E.M., die had verteld dat koken met 'electrischen stroom' in de toekomst wel tot de mogelijkheden zou gaan behoren, tegen dezelfde prijs als gas.

Eind oktober 1931 besloot de gemeenteraad, na stemming, Apeldoorn geen gasconcessie te verlenen. De Vereniging Vaassens Vooruitgang deed daarna nog een allerlaatste poging om de gemeenteraad te overtuigen van de noodzaak van gasvoorziening. In een brief zegt zij van *'betrouwbare zijde alsmede uit enkele courantenberichten, vernomen te hebben, dat de gemeente Apeldoorn bereid is zonder enige garantievoorwaarden de gemeente Epe van gas te voorzien, zodat de bezwaren welke het college tegen de vorige aanbieding had, geheel zijn vervallen.'*

Het bestuur drong er krachtig op aan om met de gemeente Apeldoorn een overeenkomst te sluiten, waardoor de gasvoorziening tot stand kon worden gebracht. De brief besloot: *'Het zij ons vergund Uwen raad er op te wijzen, dat het gebruik van gas goedkoper zal zijn dan dat van petroleum, veel gemak oplevert en genoeglijker is, terwijl de gemeente als woonplaats, na de aansluiting aan het gasnet, zeer zeker meer gezocht zal zijn.'*

Dit verzoek bood echter geen soelaas en het duurde daarna anderhalf jaar voordat opnieuw plannen werden gemaakt om tot gaslevering te komen.

Concessieaanvraag

De heren Schouten en Boom dienden in 1933 bij de gemeentebesturen van Epe en Heerde een concessieaanvraag in, die de gemeenten weinig tot geen lasten zou opleveren. De aanvragers wilden, indien concessie verleend werd, deze overdoen aan een te vormen N.V. tot distributie van gas in de gemeenten Epe en Heerde. Het gas zou, onder normale omstandigheden, voor de prijs van drie cent per m³ door Apeldoorn kunnen worden verstrekt.

Indien de gemeenten zouden participeren in de te vormen distributiemaatschappij, gaf dat als voordeel dat men invloed kon uitoefenen en gemakkelijker kapitaal zou kunnen verkrijgen.

De concessieaanvraag werd gedaan voor 40 jaar, er zou 8000 meter buis in Vaassen en 8400 meter in Epe worden gelegd. De aanleg van de buizen zou geschieden volgens het project dat Apeldoorn voor ongeveer twee jaar indiende. Na de verlenende concessie zou het werk binnen een jaar worden opgeleverd en zou tot gaslevering kunnen worden overgegaan voor de prijs van 13 cent per m³. Het vastrecht-tarief werd vastgesteld op 6 cent per m³, het muntgas 1 cent duurder dan het gewone tarief.

De aanlegkosten werden geraamd op circa 350.000 gulden. De nieuw te vormen maatschappij droeg dus alle risico van de gasaanleg, tenzij de gemeenten ook aandeelhoudsters werden. De gemeenten konden naar eigen goeddunken hun risico beperken.

De knoop doorgehakt

Uiteindelijk werd pas tijdens de gemeenteraadsvergadering van 12 april 1934 de knoop doorgehakt: **de levering van gas door de gemeente Apeldoorn!** De burgemeester sprak daarover de volgende tekst:

'Wij deelen u mede, dat na gevoerde onderhandelingen, met medewerking van de deskundige de N.V. Industrieële Maatschappij "Mabeg" te Utrecht, overeenstemming is verkregen omtrent de levering van gas door de gemeente Apeldoorn aan deze gemeente, waarna door het Gemeentebestuur van Apeldoorn is bericht, dat de Raad dier gemeente zich bereid heeft verklaard overeenkomstig de ontworpen voorwaarden, aan deze gemeente gas te leveren.

Waar in de ontwerp-overeenkomst aan onze voorwaarden is voldaan en daarmede een alleszins bevredigend resultaat is bereikt, stellen wij u voor te besluiten tot het aangaan eener overeenkomst met de gemeente Apeldoorn, zooals deze bij de stukken ligt.

Wij voegen hieraan toe, dat de heeren Boom c.s. hun aanvraag tot levering van gas hebben ingetrokken.'

Het voorstel werd daarna zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Volgens eerder genoemd krantenbericht van 27 maart 1935 was een begin gemaakt met het leggen van de 23 kilometer lange persleiding van Apeldoorn naar Heerde. Bovendien zou men binnen enkele dagen in Vaassen beginnen met de distributieleiding en was men daar intussen druk bezig met de fundatie voor de gashouder.

Gashouder in Vaassen

Op de gasfabriek in Apeldoorn werd een compressorinstallatie opgesteld om Vaassen vlot van gas te kunnen voorzien. Gelijktijdig met Vaassen zouden ook Emst en Epe onder handen worden genomen.

Het totale buismateriaal met een lengte van 60 kilometer, afkomstig uit Komotau (Tsjechoslowakije), was per trein naar Emden vervoerd en vervolgens met sche-

pen naar Apeldoorn gebracht. De naadloze stalen gasbuizen van de Mannesmann Werke lagen nu op verschillende plaatsen langs het Apeldoorns Kanaal opgeslagen.

Officiële ingebruikstelling

Hoewel er in Vaassen al enige tijd op gas werd gekookt, er waren al 170 aansluitingen, moest er natuurlijk een moment komen waarop de gaslevering officieel een feit werd. Op dinsdagmiddag 1 oktober 1935, 's middags om half vijf, verzamelden zich bij de gashouder in Vaassen aan de Koekoeksweg (nu Tuindorpweg) het college van B en W van Epe en bijna alle gemeenteraadsleden, de burgemeester en wethouders van Apeldoorn en een groot aantal genodigden, onder wie oud-wethouder H.C. Heering en oud-raadslid A. Brouwer. Daarnaast verschillende bestuursleden van de verenigingen Epe's Bloei, H.A.N. en Vaassens Vooruitgang.

Het gezelschap werd welkom geheten door de heer Ploeger, directeur van de gemeentelijke gasfabriek van Apeldoorn. Hij memoreerde de verschillende pogin-

Toekomstige gasverbruikers in Vaassen, Emst en Epe

Attentie!

Laat U bij voorspiegelingen
over goedkoop koken in elk
geval voorlichten door de
ambtenaren van het gas-
bedrijf, want

Gas is goedkooper!!

Toekomstige gasverbruikers 22-06-1935

Aangesloten op gas: dinsdagmiddag 1 oktober 1935. Met dank aan Streekarchief Noord-Veluwe, G. Kouwenhoven

gen die waren gedaan om de gemeente Epe van gas te voorzien. Na speeches van de burgemeesters van Epe en Apeldoorn was het belangrijke moment aangebroken: met het opendraaien van een kraan door burgemeester Van Walsem werd de gaslevering aan de gemeente Epe [FRANS: officieel?] in bedrijf gesteld.

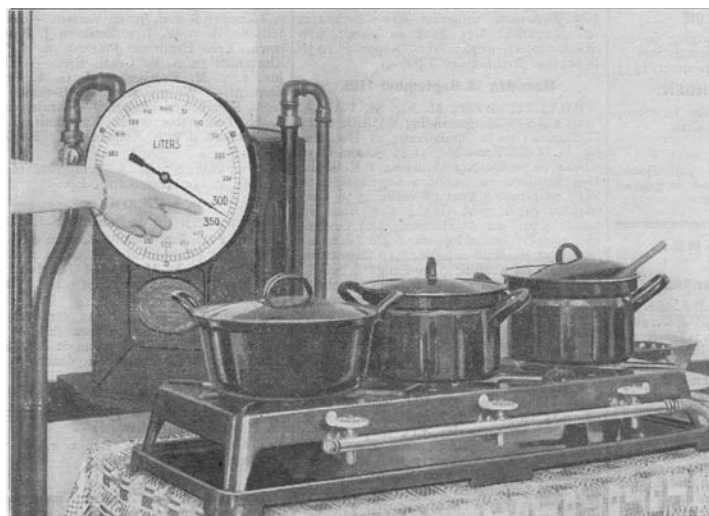
Kookdemonstratie

Om mensen vertrouwd te maken met het koken op gas werd op dinsdagavond 15 oktober 1935 in de grote zaal van hotel De Cannenburgh een kookdemonstratie gegeven, georganiseerd door het gasbedrijf uit Apeldoorn. De goed bezochte bijeenkomst werd geopend door de directeur van de gasfabriek. In zijn openingswoord sprak hij over hoe belangrijk de aansluiting op het gasnet voor Vaassen was en dat het door verbeteringen in de gasindustrie mogelijk was geworden gas op grote afstanden van de fabriek te leveren.

Daarna demonstreerde mejuffrouw De Koning, namens het gasbedrijf, op 'eenvoudige, onderhoudende wijze' hoe men op gasfornuizen van Nederlands fabrikaat een maaltijd voor 4 à 5 personen het snelst kan bereiden. De aanwezigen

Gas is een goedkope en zindelijke brandstof, 11-09-1935

Kookdemonstratie in 1935, 14-09-1935

mochten ten slotte het klaargemaakte proeven. 'Op den gasmeter kon afgelezen worden, dat voor ruim 4 cents aan gas gebruikt was.' In de komende wintermaanden, zo beloofde mejuffrouw De Koning, zouden nog enkele kookcursus-avonden gegeven worden.

In september 1937 concludeerde het gasbedrijf dat het gebruik van gas voor de huis-

BAS VAN PELT (1900-1945)

Dianne Hamer

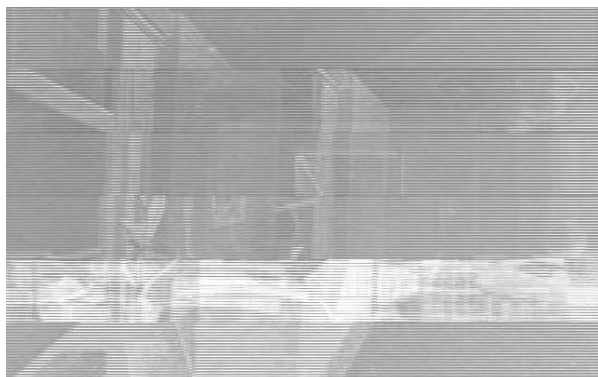
Bastiaan Johannes van Pelt werd op 5 november 1900 geboren in Dordrecht als zoon van boekdrukker Andries van Pelt en Teuntje Lenoir. Na zijn schooltijd ging hij werken bij verschillende drukkerijen in Dordrecht, Den Haag en Rotterdam, als kantoorbediende en vertegenwoordiger, maar Bas van Pelts hart ging uit naar het ontwerpen van meubelen, interieurs, tapijten en stoffen, grafisch werk en aarde-werk. Als kind was hij al bezig met interieur: *'[hij hield] er van nature van met meubels te spelen. Als zijn ouders zondags naar de kerk waren, tooverde hij van de huiskamer een salon en van de salon een studeerkamer. De oude lui kwamen dan uit de kerk bij zichzelf op visite in een heel ander huis.'*

In 1928 trouwde hij met Janna Hendrika (Annie) Jansen (1901-1991). Bas en Annie kregen in 1931 een dochter, Janni. Zijn schoonvader had een meubelfabriek in Overschie, waar Van Pelt vanaf 1927 aan het werk ging. Samen met zijn zwager maakte hij ontwerpen voor meubels en als eerste maakte hij de meubels en een woon/eetkamer en een slaapkamer in het huis van zijn zwager. De vroege ontwerpen van Van Pelt zijn hoekig en eenvoudig van vorm, waarin speelse accenten werden aangebracht door het gebruik van verschillende soorten en kleuren hout. Deze stijl ontstond onder invloed van het werk van de architecten H.P. Berlage en de Amerikaan Frank Lloyd Wright, maar ook de asymmetrische vormprincipes van de kunstenaars van de Stijl speelden een rol.

De kamers die hij ontwierp in de late jaren 20 werden gekenmerkt door *'soberheid, vindingsrijkheid en smaak'*, zoals in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 19 maart 1928 stond. In de eerste helft van de jaren 30 ontwierp Van Pelt stalen meubels, die sober en strak waren vormgegeven. Langzamerhand werd het eigen karakter in Van Pelts ontwerpen steeds duidelijker, waarbij hij ambachtelijkheid en traditionalisme liet zien. Zijn voorkeur ging steeds meer uit naar blank hout. In 1938 kwam hij met fauteuils en eetkamerstoelen die een sterk gotisch karakter droegen, hierbij bracht hij op de houten constructie van de romp meer accenten aan. Door afgeronde en uitspringende houten onderdelen werd de vormgeving minder strak. Hij paste een meer decoratieve stijl toe en greep terug op de oud-Hollandse traditie, waarbij natuurlijke materialen als riet, biezen, sisaltouw en handgeweven stoffen voor de zitting en de rugleuning werden gebruikt. De ontwerpen van Van Pelt waren eenvoudig, ambachtelijk en degelijk van kwaliteit en werden daarom ook zo gewaardeerd.

In 1931 werd Van Pelt eigenaar van de winkel My Home Woninginrichting in Den Haag en maakte deze tot een succes op het gebied van moderne woninginrichting. In zijn winkel organiseerde hij tentoonstellingen en hij opende filialen in Maastricht (1934) en Amsterdam (1938). Bij zijn interieurontwerpen stelde hij dat de uitdrukking van de persoonlijkheid van de bewoners heel belangrijk is. Door

De toonzaal op de eerste verdieping van My Home, circa 1934

ten, en het belang van de persoonlijke sfeer kenmerken een interieur van Bas van Pelt.

het toenemende aantal fabrieksmeubelen was er teveel uniformiteit ontstaan met nadelige gevolgen voor de uitdrukking van het persoonlijke in een interieur. De binnenhuisarchitect moest een persoonlijke sfeer in de woonruimte scheppen. De inrichtingen van Van Pelt waren bescheiden, geen enkel meubelstuk overheerste de ruimte.

Zijn afkeer van het uniforme, de nadruk op de gehele indruk, en niet op de afzonderlijke objecten,

Kunsthistoricus Pieter Koomen schreef in zijn boek *Binnenhuis Karakter en Sfeer: het werk van Bas van Pelt*:

'Dit is het, wat het werk van Bas van Pelt mij wel in het bijzonder doet waardeeren: evenals zijn meubelen hebben zijn interieurs een eigen karakter en een eigen sfeer. Een karakter en een sfeer, die niet alleen de zijne zijn, doch het karakter door hun bestemming bepaald en de sfeer, die, in het gebruik, het leven der bewoners er aan heeft kunnen geven, doordat zij naar hun aard, hun eigenaardigheden, hun al of niet bewuste begeerten en behoeften zijn gestemd. Vakkundig verantwoord, blijken de meubelen sober en mild tegelijk; men zou het kunnen omschrijven als innerlijk eenvoudig, sierlijk naar buiten, of ingetogen van wezen en gul van gebaar. Zij hebben de ongedwongenheid van wie zonder hooghartigheid zijn, maar ook zonder burgerlijke jovialiteit. En zijn interieurs zijn geen ruimten, in welke alleen de persoonlijkheid van den ontwerper of zijn subjectiviteit (verbastering van persoonlijkheid) huist, doch ruimten waarin anderen met hun persoonlijkheden kunnen wonen en werken en desverlangd rusten, waarin zij bijwijken in afzondering kunnen l e v e n, om nieuwe krachten te winnen voor het b e s t a a n.

Beteekent dit, dat hij eigen begrippen en inzichten voor die van anderen opoffert? Volstrekt niet. Niet een behield ooit méér zichzelf, dan hij, die zich kan geven zonder zich te verliezen.

In ditzelfde boek schreef Bas van Pelt een voorwoord:

'Onze tijd is een stijlloze tijd. Wij onder vinden dit als een ontbering en zoeken langs verschillende wegen naar iets – een nieuw begrip van samenleving, een middel tot wederopbouw –, dat het leven niet alleen houding, maar ook karakter zal geven, dus stijl. Er is iets aan het worden, doch hoe dit zal zijn, is zelfs bij benadering nog niet te zeggen.

Van dat gezichtspunt uit moet men de

Interieur landhuis 't Zunneke, Lochem, 1938

reproducties in dit boek beschouwen, alle afbeeldingen van interieurs, meubelen enz., door mij ontworpen. Mogen zij doen zien hoe ik, al werkende en (onvermijdelijk) fouten makende, met anderen het mijne tracht te doen ter voorbereiding van een tijd van nieuwen levensbloei, wanneer het voor ieder een vreugde zal zijn, te bestaan. Ware het doel dezer uitgave niet nog een ander geweest, dan had ik het boek wel zonder tekst kunnen laten verschijnen. Mijn oogmerk omvatte evenwel meer. Vooreerst: den jongen architect duidelijk te maken welke groote verantwoordelijkheid hij op zich neemt, kiest hij de architectuur tot zijn vak. Met opzet spreek ik van architect en niet van binnenhuisarchitect, omdat er voor mij geen werkelijk verschil tusschen beiden bestaat. Bouwkunst en binnenhuiskunst zijn toch niet slechts complementen, doch wezenlijk verwant. Voorts was het doel ook den leek begrip bij te brengen van de vele moeilijkheden, die zich bij het bouwen van een persoonlijk binnenhuis voordoen, om mede in hem het verlangen te wekken, die problemen te helpen oplossen.

Wanneer men zich een vrij groot aantal jaren met bouwkunst en binnenhuiskunst heeft beziggehouden en niet enkel de handen deed werken, doch den geest aan den arbeid liet deelnemen, dan heeft men uiteraard zijn inzicht zoodanig verruimd en verrijkt, dat dit ook voor anderen wel van eenige waarde kan zijn.

Er was evenwel een bezwaar. Ondervinding, ervaring verwerven, die tot begrip ontwikkelen is over binnenhuiskunst en wat tot deze behoort niet alleen in hoofdzaken, maar ook in bijzonderheden zoo overeenstemmend, dat slechts weinig uitwisseling van gedachten en niet meer dan betrekkelijk gering overleg werd vereischt om een resultaat te bereiken, dat beide partijen bevredigde. Het doet mij genoegen, den heer Koomen bereid te hebben gevonden zich met de samenstelling van den beschouwenden tekst te belasten. Aldus is dit boek tot stand gekomen. Stellig had het vollediger kunnen zijn: het onderwerp omvat immers zoo veel! Doch men bedenke, dat elk steentje, hoe klein het ook zij, iets bijdraagt tot de grootheid van het gebouw. Zoo moge dit boek het geluk onzer medemenschen helpen bevorderen, ter eere van het eeuwigongekende.'

Samen met bouwkundig ingenieur Jan Piets bouwde Bas van Pelt een aantal huizen, waaronder in 1937 zijn buitenhuis De Pal in Emst.

De werknemers van de winkel konden hiervan gebruik maken als vakantieoord. Van Pelt was van mening dat het huis niet zonder de inspanningen van zijn werknemers tot stand had kunnen komen en daarom moesten zij hier ook van kunnen profiteren. Landhuis De Pal, dat in 1940 werd uitgebreid, was een traditioneel en landelijk ogend buitenhuis met een rieten dak.

Tijdens de bombardementen van Rotterdam in mei 1940 werden de opslagplaatsen in de Casuariestraat en de Schouwborgstraat in Den Haag door een verdwaalde bom geheel verwoest. Een werknemer van Van Pelt kwam om het leven en hij heeft toen besloten zich aan te sluiten bij het verzet. Tussen 1943 en 1945 werden landhuis De Pal en een ondergrondse schuilplaats gebruikt om joden, tewerkgestelden en verzetsmensen te laten onderduiken.

Ten minste tien onderduikers hebben hier

De Pal

een plek gevonden en door de aanwezigheid van een moestuin was het meestal niet moeilijk om aan voedsel te komen. Ook werd er munitie opgeslagen. Bas van Pelt bleef officieel directeur van My Home, maar zijn vader werd in zijn plaats ingeschreven als directeur. In de laatste oorlogsjaren werd de zaak draaiende gehouden door twee werknemers. Om zijn gezin te beschermen tegen de gevolgen van zijn verzetswerk, liet Van Pelt zich scheiden van zijn vrouw.

Directiekamer en ontvangstruimte uitgeverij Succes, circa 1940

Van Gerrit van Laar van de Steenderbult in Emst (1889-1980) zijn aantekeningen bewaard door zijn dochters over de gebeurtenissen tijdens de oorlog:

'Het drama, van Bas van Pelt woonde op De Pal als zomerhuisje. Noordeluk van het theehuis, die hadt daar in de oorlog in 1944 in een hol in het Bosch onderduikers in de grond zitten, maar het waren jonge knapen, die kregen op een dag ruzie onder elkaar toen heeft een jongen uit vaasen, Bas van Pelt veraden. De ruzie ging alleen maar om een blik doperwt en op een woensdagmiddag.

Onze Dochter Willemetje die diende bij Jonker in de Nier[onleesbaar] aan de groote weg, daar kwam een landwachter bij ons aan de deur, die

vroeg naar de Huise de Pal was ons onbekend, maar voor het theehuis woonde Jansen, een dochter van hem was getrouwd met Bas van Pelt, daar is onze Dochter direkt naar toe gegaan en heeft het Jansen verteld, en is zo weer doorgegaan naar haar dienst. Toen viel dat niet op want een heel leger landwachters zochten de hei af op de Pollen, ook het [huis] van de Heer van de Pol is van onder tot boven doorzocht, er was net bij ons de gepensioneerd onderwijzer Nije van de keien bij ons om melk te halen. Die zij ik ga daar eens kijken, wij zijden doe dat niet, ik heb niets gedaan, hij was wat eigenwijs, toen hij daar kwam kon hij direkt met de armen in zijn nek gaan staan en werd hem gevraagd wat hij daar deed. Hij zij rad van de fiets zat wat los. Hij wou daar om een sleutel vragen, ze hebben hem weer laten gaan, hij was voorgoed genezen om eens ergens naar te kijken.

De volgende dag kreeg ik bezoek van de vrouw van Bas van Pelt, hoe dat gegaan was, zeg ze zoeken uw man, die moet zich opbergen, zij zoeken de Pal, maar ze hebben hem gisteren niet gevonden maar ze komen wel weer terug want dan weten ze het wel, ze zei hij is op het oogenblik in Amsterdam. Zij laat hem voorlopig maar blijven, want ik had het goed gezien, ze hebben daar plotseling een inval gedaan, maar de vogel was er nog niet, later hebben ze weer een inval gedaan, en is hij naar het konsiestrasiokamp naar Duitsland gebracht. Hij heeft nog wel het eind van de oorlog beleefd maar was zo verzwakt, en is daar gestorven, wat zeer tragies was. Het huis van Bas van Pelt is toen leeg gehaald, wat er toen nog was. Van Tongeren uit Wissel die NSB was kwam met de wagen bij ons om te vragen waar het huis van Bas van Pelt was, de vrouw was alleen thuis, dat weet ik niet, hij heeft het wel gevonden en leeg gehaald, en nu is het zoo jammer dat daar later 's zoon misbruik van gemaakt, heb een Amtenaar bij mij gehad, om inligtingen dan vraag men zich af, heeft ons de oorlog niets geleerd, om ons te gaan verrijken, van meubels die ze niet gehadt hebben, die zoo gezegt gestolen zijn, ben er wel voordat zoo iets wel heel goed vergoed werd, maar het moet geen diefstal worden, men doet er de nagedachtenis van Bas van Pelt oneer

aan, want het was zoon beste man. Ik had hem heel hoog, heb dit weergegeven zoals ik het beleeft heb, zonder aanzien des persoons.'

Bas van Pelt overleed op 24 mei 1945, enkele dagen na de bevrijding van het concentratiekamp Sandbostel bij Hamburg, waar hij verbleef, aan de gevolgen van bloedvergiftiging en vlektyfus. Na zijn overlijden heeft zijn vrouw zijn manier van werken voortgezet. Nadat haar dochter en schoonzoon aan de kunstacademie waren afgestudeerd, hebben zij de zaak voortgezet en onderging de winkel in het begin van de jaren 50 een grondige verbouwing. De huidige naam van de winkel, *bas van pelt*, werd pas in 1956, naar aanleiding van het vijfentwintigjarige bestaan aan de interieurwinkel gegeven als eerbetoon aan de eigenaar en ontwerper die de winkel tot bloei had gebracht.

In 1995 is er een tentoonstelling geweest in expositieruimte De Ring in het gemeentehuis in Epe, *'hommage aan bas van pelt 1900-1945'*, die was gewijd aan het (verzets)werk van Bas van Pelt.

Literatuur

Brochure tentoonstelling *'hommage aan bas van pelt 1900-1945'*, Epe 1995.

Petra Faber, *My home/bas van pelt binnenhuisarchitectuur 1931-1995*, Rotterdam 1995, p. 10-17.

Herinneringen van Gerrit van Laar (met dank aan Lijda van den Bremen-Jonker, die ze mij heeft gegeven).

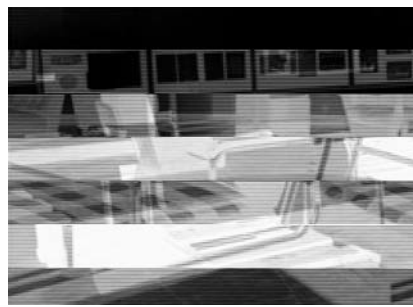
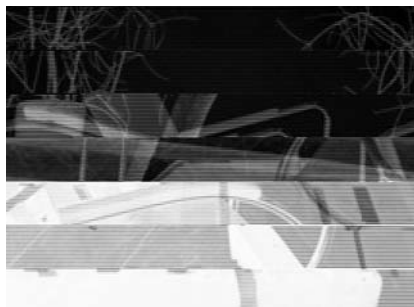
Pieter Koomen, *Binnenhuis Karakter en Sfeer, Het werk van Bas van Pelt*, 's-Gravenhage, z.j., p. 9, 10, 110.

Willem Veldkamp, *Verzet in Epe*, Epe 1995, p. 64-70.

www.basvanpelt.nl

De afbeeldingen zijn afkomstig van Arlette Brouwers, kleindochter van de kunstenaar.

Hieronder zijn enkele afbeeldingen te zien van interieurs zoals die werden tentoongesteld in de expositie in De Ring:

EN WE GAAN NAAR ZANDVOORT, AL AAN DE ZEE ...

Al weer enige tijd geleden kreeg de redactie een foto 'uit de oude doos' van Gees IJzerman. Ze vermoedde dat hierop Vaassense winkeliers stonden. Via Frans Schumacher voorzag Joop Labberton ons van alle namen, keurig op een rijtje. Hij wist ook te melden dat het een uitstapje betrof van de ijsclub naar Zandvoort.

Op de achterste rij, zittend of hurkend op de knieën, van links naar rechts: Dries van Vemde, schilder. Dorus Horst van café De Valk. Elisabeth Grada Huisman (1894-1977), getrouwd met D. Labberton. Dirk Labberton (1894-1973), kweker/tuinman. Hendrik Leendert Labberton, rentmeester De Cannenburch (1867-1958). Gerritje van Huffelen (1886-1954), de vrouw van H.L. Labberton, en Willem Hein Jonker (1861-1939), bakker.

Op de voorste rij zitten in het Zandvoortse zand (eveneens van links naar rechts):

Mevrouw Kers, de vrouw van Albertus Kers. Mevrouw Horst, de vrouw van Dorus Horst. (Al)bertus Kers, bakker/winkelier. Johanna Wilhelmina Labberton (1862-1929), getrouwd met Willem Hein Jonker. Ter Riele, niet gehuwd.

HERINNERINGEN VAN G. VAN LAAR (1889-1980) van de 'Steenderbult' in Emst Peter Stork

11. De bouw van de kerk in Emst in 1866 en de verdeling van gronden in Nijbroek

In Nijbroek waren de kolk met boerderij, de Hoge Riskampen en de Lage Riskampen, te koop. De verkoop vond in Deventer plaats. Eerst kwam de inzet van de percelen door de notaris, acht dagen later de toeslag.

Bij de toeslag ging ook een lompenkoopman, die uit Epe kwam maar in Nijbroek woonde, mee naar de verkoop in Deventer. Hij liep over de dijk met een koperen ketel in de hand.

De boer, pachter van de boerderij bij de kolk, ging ook naar de toeslag met paard en wagentje. De lompenkoopman vroeg aan de boer of hij mee mocht rijden, maar de boer legde de zweep over het paard en liet de koopman lopen. Hij kwam ook wel in Deventer, maar bleef achter in de zaal zitten.

Eerst werden de percelen afgemijnd. Daarna kwam de hele massa, boerderij met al de gronden. Toen dat werd afgemijnd, meldde, tot verwondering van de zaal, de lompenkoopman zich. De notaris vroeg of hij een borg had. Toen stak hij de koperen ketel in de lucht, kwam naar voren en telde het hele bedrag dat in de ketel

zat, voor de notaris neer die, evenals de gehele zaal, sprakeloos was. De boer kwam bij hem en vroeg of hij het huren kon. De koopman zei: "Hoe komt u daarbij? Vanmorgen wilde gij mij niet eens op uw kar hebben. Zo gauw uw tijd van de huur om is, kunt u vertrekken."

De lompenkoopman heeft alle grond en de boerderij vermaakt aan de diaconie van Epe.

Toen later de kerk in Emst werd gebouwd en de kerkenraad en het kerkbestuur werden benoemd, heeft de diaconie van Emst een derde van de gronden gekregen, de Lage Riskampen. De koopman heeft daar de verplichting aan verbonden dat elk jaar een paar koeien moesten worden vetgeweid om in november te worden geslacht ten behoeve van de arme mensen. Daar is misbruik van gemaakt en men is ermee opgehouden. Wel konden de arme mensen in november via een briefje opgeven wat ze nodig hadden aan kleding. De diaconie had heel wat grond: de Lage Riskampen, de hoge vier morgen, de lage vier morgen, alles onder Nijbroek, en verspreid over Emst vijftig hectare bouw- en weiland.

Wij hadden een stuk heide aan de Oranjeweg tegen de Gortelse heide aan van eenentwintig hectare. Dit gebied is verkocht aan notaris Van de Pol uit Apeldoorn voor 225 gulden per ha en op het grootboek gezet met aanvulling tot 5000. Het betreft het stuk grond waar nu de kippenfarm is gesitueerd.

De Eper kerk heeft nog een stuk weiland aan de Hanendorperweg, bij Stegeman achter het huis in de bocht van de weg. De kerk van Emst heeft zelf geen grondbezit. In het kerkarchief van Epe is alles te vinden. Holkeboer was scriba van de kerk van Epe, in mijn kerkenraadstijd.

De kerk van Emst is op 6 januari 1930 afgebrand. Waarschijnlijk door het zetten van stoven. Wij hadden stovenzetsters, die ze mee van huis brachten. Die middag kwamen een paar vrouwen niet en zijn de stoven onder de kathedier gezet die met lezingen werd gebruikt. In die hoek is het 's maandags beginnen te branden. De helft van de boeken en alle oude gegevens zaten in de brandkast. Alles is verbrand. Een ander stel boeken was gelukkig in de pastorie; dus waren de boeken van de leden van de kerk en de doopgegevens er nog wel. Tot de kerk weer was opgebouwd, werden de diensten in een noodgebouwtje gehouden. De nieuwe kerk is aanbesteed voor 27.000 gulden. Voor nog zo'n bedrag kon er een huisje worden bijgezet.

12. Roest in de rogge en een slechte aardappeloogst

In het jaar 1845/1846 zat er roest in de rogge wat leidde tot een misoogst. De boeren hadden toen maar heel weinig koren. Arbeiders en ouden van dagen werden daar de dupe van; er is veel honger geleden. Aan het Pollensepad, tegen de Steenderbult aan, woonde toen een weduwe op de grond die nu van Wijngaards is. Zij kreeg een stukje brood toebedeeld. De enige bakker in Emst had de zorg voor heel Emst met één mud, dat is 140 pond rogge voor de arme mensen. De kleine jongen Reinder Proper van de Steenderbeek kwam iedere dag bij de genoemde weduwe. Hij had honger omdat ook hij op rantsoen was. De weduwn vrouw

bewaarde haar stukje brood in de tafellade. Het jongetje zag dat, pakte het stukje brood uit de la en ging ermee in een kuil op de heide liggen, waar het snel in zijn mond verdween.

Dat jaar kwam ook ziekte in het aardappelloof, waardoor er maar weinig aardappels kwamen. De enkele knollen die in de winter nog op het land waren achtergebleven, werden door de mensen opgezocht.

Dezelfde Reinder Proper heeft later nog in de kwekerij op Tongeren gewerkt. Het minder goede plantgoed mocht hij meenemen en hij plantte dit uit bij het huis op de Steenderbult. Hij verzorgde het goed. Een rode beuk staat er nog steeds. Het is een heel dikke boom geworden met een zware kroon. Voor het huis heeft nog een rode beuk gestaan, maar die nam het licht in huis weg en is opgeruimd. De beuk die er nog steeds staat, heeft een omvang op borsthoogte van 154 centimeter en een kroon van 18 meter doorsnede. Tussen de tijd dat het jongetje een stukje brood uit de tafellade opat en nu liggen 127 jaren. Mijn vader heeft veel verteld over 'vroeger' en ik heb daar veel van onthouden. Ik ben blij dat ik het nog kan naverellen.

EVENEMENTENAGENDA 2010

Op dinsdag 12 oktober 2010 vindt in De Hezenbrink in Emst weer de traditionele **filmavond** plaats van Ampt Epe. De stichting Oud Epe in Beeld zal wederom deze avond verzorgen. Over het te vertonen filmmateriaal zal nog nadere informatie volgen. De zaal is open vanaf 19.30 uur. Het programma begint om 20.00 uur.

Op zaterdag 30 oktober 2010 staat de **Najaarsexcursie** gepland. De wandel-excursie voert ons langs een aantal cultuurhistorische en architectonisch interessante panden in Epe. Deze panden zijn opgenomen in het Monumenten Inventarisatie project van de gemeente Epe.

Aan de tot standkoming van dit project heeft Ampt Epe een belangrijke bijdrage geleverd.

Onze excursieleider voor die dag zal de heer W. Bloemink zijn. Voorafgaand aan de wandeling zal hij een inleiding houden, waarschijnlijk in de EGW, maar hierover volgt nog nadere informatie, evenals het tijdstip van aanvang en duur van de excursie.

Voor alle evenementen geldt: deelname leden en hun huisgenoten gratis. Niet-leden betalen € 3,50.

EEN VERGETEN KASTEEL IN EPE: DE QUICKBORN

Evert de Jonge

Inleiding

In het parkje dat omsloten wordt door de Quickbornlaan, Willem Tellstraat, Weemeweg en Pollweg, stond twee eeuwen geleden nog het kasteel De Quickborn. De bouwdatum is onbekend, maar het is wellicht in de vijftiende eeuw gebouwd. Oude prenten ontbreken, pas in de achttiende eeuw werd er een afbeelding van gemaakt. Toen was het al verbouwd tot een gerieflijke havezate met een gracht eromheen. Een eeuw later werd het gebouw afgebroken.

De naam betekent springbron of fontein. In de nabijheid van het huis zal dus een bron hebben gelegen. Mogelijk dat de Dorpsbeek zijn bestaan aan die bron te danken heeft gehad.

Gelders leengoed en Overijsselse adel

De geschiedenis van het goed is nauw verbonden met het Hof ter Emer. Samen met enkele andere goederen vormde dit hof, gelegen in Heerde of Epe, één leengoed, waarvan de oudste beleningen zijn geregistreerd in de leenregisters van het toenmalige hertogdom Gelre.

Het leenstelsel dateert uit de vroege Middeleeuwen. Het hield in dat de bezittersrechten bij de keizer van het Heilige Roomse Rijk lagen. Hij had een deel van zijn gebied, het hertogdom Gelre, in leen gegeven aan de hertog van Gelre. Deze gaf delen van zijn gebied weer in achterleen aan leenmannen, meestal adellijken.

De oudste belening van De Quickborn werd ingeschreven in 1403. Toen werd Vrouwe Johanna van Voorst, Asperen en Keppel beleend met 'den Hoff ter Emer met sijnen toebehoor' waaronder 'den hoff to Quickborne', als erfgenaam van haar niet met name genoemde voorouders. De Quickborn was toen wellicht niets meer dan een versterkte boerderij.

De Quickborn, naar een tekening van C. Pronk getekend door Jan C. Kreffer, in: Het verleden herschreven, curieuze historie uit het land tussen heide en IJssel, opgetekend door Willem Terwel

Johan van Voorst, heer van Keppel, was de volgende bezitter en na hem (1432) achtereenvolgens zijn zuster Cunigunda, vrouw van Frederik van Rechteren, en (1441) haar zoon Sweder van Rechteren, gehuwd met Lijsebeth van Homoet. De Van Rechterens behoorden tot de Overijsselse adel. In de veertiende en vijftiende eeuw beheersten zij het Overijsselse platteland en traden regelmatig eigenmachtig op. Dit was een doorn in het oog van de steden Kampen en Zwolle en hun landsheer, bisschop Jan van Arkel. Gezamenlijk maakten zij een eind aan de macht van de familie door onder andere het sterke kasteel Voorst, net buiten Zwolle, te belegeren en vervolgens te slopen. Hierna gedroeg de familie zich beter, stelde zich in dienst van de bisschop en diende hem bijvoorbeeld in functies zoals drost van Salland. In Epe hadden de Van Rechterens niet alleen De Quickborn, maar ook diverse tiendrechten en het collatierecht (benoemingsrecht) en beheer over de Sint-Catharinavicarie. Sweder van Rechteren overleed voor 1484, waarna zijn zoon Johan van Voorst werd beleend. Hij zou De Quickborn verkopen.

De Quickborn in Gelderse handen

De families Van Rechteren en Van Voorst bewoonden De Quickborn nooit, wat ook niet zo vreemd was want zij beschikten over voldoende kastelen in Overijssel. Pas in 1492 werd de eerste feitelijke bewoner genoemd, toen Evert van Dompsele in de leenregisters opdook als bezitter. Bij de aankoop beloofde hij aan Johan van Voorst het goed De Quickborn als een open huis te houden. Dat wil zeggen dat de familie Van Voorst met paarden, honden en vrienden - op eigen kost - er mocht vertoeven. Johan mocht tevens haver en hooi laten liggen in het voorste huis. De constructie is wat vreemd in onze ogen, maar voor die tijd niet ongewoon. Al school er wel een addertje onder het gras.

Evert als Geldersman was een onderdaan van de hertog van Gelre. Johan was op zijn beurt trouw verschuldigd aan de bisschop van Utrecht, die ook over Overijssel heerste. Evert moest dus in tijd van oorlog - de bisschop en de hertog lagen nogal eens in de clinch - Johan in zijn nieuwe bezitting binnenlaten.

Uit de aankoopakte bleek dat Evert De Quickborn ging verbouwen tot versterking, want anders was het niet noodzakelijk te bepalen dat de verkopende partij er altijd in mocht. In een normaal huis was het toen onmogelijk iemand buiten te houden. Goede sloten had men alleen als men dat kon betalen!

De familie Van Dompsele had zijn bakermat in Barneveld. Een aantal van hen werd als adellijk erkend, wat inhield dat zij op de vergaderingen tussen steden en adel (ook wel ridderschap) enerzijds en de hertog anderzijds aanwezig waren. Echter, Evert was slechts van moederszijde een Van Dompsele. Zijn vader heette Egbert Wemmers op ter Horst, een rasechte Epenaar en waarschijnlijk de zoon van de Eperse schout Jan Wemmers. Egbert was getrouwd met Gijsbertha van Dompsele en omdat haar vader Johan, schout van Barneveld, hoger op de maatschappelijke ladder stond, werd de naam van moeder gebruikt. Dit zou nog een staartje krijgen.

Evert heeft niet lang plezier gehad van zijn aankoop, want nog in 1492 moest hij als aanhanger van de Bourgondische partij de wijk nemen. Pas in 1502 keerde hij, na door hertog Karel van Gelre in genade te zijn aangenomen, weer terug op De Quickborn. Van zijn twee zonen werd de oudste, Egbert, geestelijke. Na zijn overlijden werd hij bijgezet in de eigen grafkelder op het koor van de Eper kerk.

Daarom erfde broer Johan De Quickborn.

De nieuwbakken bezitter verbleef maar een deel van zijn leven op De Quickborn. Net als zijn Harderwijkse vrouw Gesa Voeth verbleef hij liever in de Zuiderzeestad. Pas op latere leeftijd verhuisde het echtpaar naar Epe. Lang woon- den zij niet op De Quickborn, want beiden waren al in 1572 overleden. Van hun vier kinderen erfde zoon Gerrit het grootste deel van het kasteel.

Jonker Gerrit

Gerrit van Dompsele, geboren in 1542, had ambities. De eerste stap voor een goede carrière zette hij aan het hof van de bisschop van Utrecht, waar hij als jon- geman page was. Na het grootste deel van De Quickborn te hebben geërfd noem- de hij zich al snel jonker Gerrit van Dompsele tot den Quickborn. Hiermee tracht- te hij, evenals andere edelen en leden van de ridderschap, zich te onderscheiden van de massa. Een belangrijke stap was een goed huwelijk. In Gerrits geval zou het niet bij één echtverbintenis blijven.

Zijn eerste vrouwe was de Twentse Sibilla Strube, die jong overleed. Een tweede huwelijk volgde al snel, toen hij in september 1569 trouwde met Geertruid van Till, dochter van de Zwolse burgermeester Hendrik van Till, die ook raadslid was van de landsheer van Overijssel, koning Philips II (Overijssel was toen geen bis- choppelijk bezit meer). Met deze stap zal Gerrit in zijn nopjes zijn geweest, want Van Till was een belangrijk man. Geertruid overleed echter al in 1581.

Twee jaar later was duidelijk waar Gerrits ambitie lag, want hij keerde zich, net als vele anderen, tegen de landsheer en sloot zich aan bij de Staatse (Oranje) partij. In 1583 huwde hij zijn derde vrouw, de Arnhemse Geertruida van Ommeren, weder- om een burgemeestersdochter. De familie van Geertruida was niet alleen Staats, maar ook protestants. Hun partijkeus hielp hen aan burgemeestersposten in diver- se Veluwe steden.

Gerrit overleefde ook zijn derde vrouw om tot slot in 1609 in het huwelijk te tre- den met Johanna van de Kemnade, weduwe van Otto van Vilsteren.

Al zijn verbindingen met invloedrijke families legden hem geen windeieren. Toen hij in 1577 samen met zijn oudere broer Arnold toegela- ten wenste te worden tot de ridderschap van Veluwe, lukte dat niet direct. Dat kwam omdat zij hun adel- dom niet konden aantonen, want de twee heren stamden niet in 'rechte stam' af van de adellijke tak van de Van Dompsele. Door te veinzen dat hun papieren waren ver- dwenen, trachtten zij de zaak

(met dank aan Streekarchief Noord-Veluwe)

te omzeilen. Ook moesten zij aantonen dat De Quickborn een oude havezate was, dus een goed riddersgoed met slotgracht, brug en poort. Dankzij Gerrits goede verbindingen lukte het toegelaten te worden, zij het dat het niet van harte ging. Pas na inmenging van het Hof van Gelre, het hoogste Gelderse rechtcollege, werd Gerrit op 21 augustus 1588 ingeschreven in het ridderboek.

De vreugde was van korte duur. Toen de regels voor inschrijving werden verscherpt, werd hij in 1592 na een landschapsreces, een soort kennisgeving, overgeslagen en niet meer aangeschreven voor de vergaderingen van de ridderschap van Veluwe. Gerrits stijging op de maatschappelijke ladder was mislukt.

Ruzie om de erfenis

Voor Gerrit bleef er na zijn daling op de maatschappelijke ladder niet veel over. Troost zocht hij nu in het geloof, hij werd een van de eerste ouderlingen van de eerste protestantse kerk van Epe. Echt pijnlijk werd het in 1609 toen hij besloot voor de vierde maal te trouwen en hij het aan de stok kreeg met de drie kinderen uit zijn tweede huwelijk. Dezen – juffrouw Johanna, gehuwd met de Sallandse Caspar Berntsz ter Coule; juffrouw Sibilla, gehuwd met de Heerdenaar Gerrit Thijssen; Hendrik van Dompsele – eisten een deel van de erfenis op. Toen vader niet snel genoeg reageerde, deinsde het drietal er niet voor terug een aanklacht bij het Veluwse gericht in te dienen. Waar, zo was hun vraag, is moeders inbreng van 1150 caroliguldens gebleven? Gerrits verweer was ronduit zwak. Al kort na het overlijden van echtgenote Geertruid van Till zou hij met haar vader de boedel hebben verdeeld. Een grote leugen, zo betoogden zijn kinderen, want grootvader Van Till was in dat jaar ziek van zinnen (geestelijk gestoord)! Toch zal de zaak in der minne zijn geschikt, want het richtboek meldde verder niets meer over de zaak.

Na Gerrits overlijden in 1633, hij werd 89 jaar, erfde zijn zoon Hendrik de halve Quickborn. In het verpondingkohier (optekening van grondbelasting) van 1648 staat dat het erf van De Quickborn drie spint gezaais groot was en dat er 6 schepel weiland bij hoorde. Ook stonden er enige bomen op het erf. Het goed is dan verpacht aan Hendrik Gijsberts voor 30 gulden per jaar.

Hendrik van Dompsele had duidelijk minder ambities. Hij vertrok al vroeg naar Amsterdam, waar hij koopman werd in de Warmoesstraat. Hij trouwde in 1629 met Clara van Varlaer, weduwe van zijn neef Evert van Dompsele. Hij overleed zonder nakomelingen, zodat zijn zuster Sibilla zijn helft van De Quickborn erfde. Zij en haar man Gerrit Thijssen verkochten deze helft in 1662 aan hun neef Tobias van Dompsele.

Toneelcriticus

Tobias was een kleinzoon van Arnolt, broer van Gerrit, die het goed Zuiddijk in Heerde en de andere helft van De Quickborn bezat. Arnolts zoon Evert erfde het aandeel Quickborn, maar woonde als koopman in Amsterdam. Daar werd in 1611 zoon Tobias geboren, die niet in de voetstappen van zijn vader zou treden. Hij was een groot liefhebber van het toneel en bracht het tot toneelcriticus. Geen wonder dat hij dan ook regent (toezichthouder) werd van de schouwburg en, alsof dat niet genoeg was, schreef hij de geschiedenis van Amsterdam. Hij was een beroemdheid in zijn tijd.

Een broer van Tobias, verwarrend ook Evert genaamd, was de eerste man van de al genoemde Clara van Vaerlaer en lakenkoopman. In 1624 erfde hij de halve Quickborn van zijn vader, zodat na de aankoop door Tobias van de andere helft de gehele Quickborn in handen van de beide broers kwam.

Everts jongste zoon Gerrit Arnolt, geboren 1652, erfde op zijn beurt de halve Quickborn van zijn vader en de andere helft van zijn kinderloos gebleven oom Tobias. Al deze Van Dompseleers waren echte stadse mensen en hebben wellicht nooit het verre Epe hebben bezocht. De Quickborn was in die tijd verpacht aan het echtpaar Henrick Gijsberts en Roosjen Theunis. Zij lieten tussen 1640 en 1647 een handvol kinderen dopen, waarbij de dominee aantekende: 'op de Quickborn'.

Met Gerrit Arnolt verplaatst het verhaal zich weer naar Epe: in 1688 liet hij De Quickborn afbreken en een geheel nieuw huis bouwen. Het kasteel werd nu een herenhuis, maar de gracht bleef. Met deze nieuwbouw had hij een doel, want evenals zijn overgrootvader Arnolt en oudoom Gerrit probeerde hij opgenomen te worden in de Veluwe ridderschap.

Hij schreef een 'deductie' (betoog), voorzien van een stamboom, waarin de ridderschap moest worden overtuigd van zijn afstamming. Ook claimde hij dat De Quickborn nu een havezate was, kortom een woning die voldeed aan de kwalificatie van een adellijk huis. Helaas, ook hij werd afgewezen. De archieven van de ridderschap waren in goede orde, want het gezelschap wist dat hij in vrouwelijke lijn van de Van Dompseleers afstamde!

Roofoverval

Het zat Gerrit Arnolt niet mee. Hij was in Epe komen wonen na een druk leven in Harderwijk, Arnhem, weer Harderwijk - waar hij schepen (wethouder) was - om vervolgens het beroep van koopman in Amsterdam uit te oefenen. Eenmaal op een respectabele ouderdom dacht hij een gemoedelijke levensavond in Epe door te brengen met zijn Amsterdamse vrouw Johanna Anna de Bordes. Helaas, want juist wat je in de stad kunt verwachten, overkwam hem in het Veluwe dorp.

In de nacht van 12 op 13 november 1722 werd hij namelijk onaangenaam verrast door een stel inbrekers. Die wisten rond 1 uur 's nachts de poort uit zijn hengsels te halen en vervolgens langs de muur bij de keukendeur te komen en deze open te breken. Zij gijzelden vervolgens de meid en even later de wakker geworden Van Dompseleer. De twee gegijzelden moeten doodsangsten hebben uitgestaan. Niemand kon hun te hulp schieten. En zijn vrouw dan? Blijkbaar was zij op dat moment afwezig. Of sliep zij door al het geharrewar heen?

De inbrekers gingen ervandoor met onder andere het nodige zilverwerk, zo meldde het verslag van de momber (officier van justitie). Dit was teveel voor de arme Gerrit Arnolt. Hij ontvluchtte na deze gebeurtenis ontzet De Quickborn en keerde terug naar Amsterdam. De reis ging via Harderwijk waar hij zijn verdriet uitte bij stadssecretaris Johan Schrassert, die het voorval op zijn beurt uitvoerig beschreef in een brief aan de Amsterdamse advocaat Van Son.

Gerrit Arnolt keerde niet naar Epe terug en nam drastische maatregelen: hij besloot over te gaan tot verkoop.

Gegoede patriciërs

Kort voor de verkoop werd het goed als volgt omschreven:

'Een hofstede met den erve, geheiten den Quickborn, so dat gelegen is op de Veluwen, in den kerspel van Epe, bij de wedeme (pastorie), mit holt, mit water, mit weide (door Aernt van Domseler tot hoven gemaect) ende voort mit hegge, mit einde ende mit alle sijne echte en rechte en toebehoor, niets daervan uitgesondert, tiendvrij, grof en smal, als een besonder leen en afgesplit van den hof ter Emer.'

De Quickborn werd samen met het goed Zuiddijk te Oene, aan de echtparen Jacob Winter van de Graaff en Reiniera Geertruid Persoon en haar broer mr. Anthony Johannes Persoon en Henrica Jordens verkocht. Dezen bezaten meer land en boerderijen op de Oost-Veluwe als belegging. Winter van de Graaff was een vermogend man uit Harderwijk, zwager Persoon was dat dito in Deventer. Hun schoonouders, ds. Adam Persoon en Christina Margaretha Nuck, hadden hun al aardig wat bezit nagelaten, waaronder de Westerhof in Vemde.

Drie jaar later werd het echtpaar Persoon alleenbezitter van De Quickborn. Anthony was toen raadslid en rentmeester van Deventer. Deze stad zou hem ook enkele malen benoemen tot gecommitteerde naar de Landdag van Overijssel. Na zijn overlijden in 1764 kwam De Quickborn in handen van zijn zoon, Mr. Adam Persoon, die net als zijn vader allerlei functies vervulde in het stadsbestuur van Deventer, maar ook schepen was van de hoge heerlijkheid Het Loo en schout van Colmschate. Lang bleef hij niet in bezit van zijn Eperse bezit. Hij verkocht het in 1771.

De definitieve promotie tot havezate

Door de aankoop door jonker Willem Herman van Broeckhuijsen, een Veluwse edelman, braken andere tijden aan. De nieuwbakken eigenaar deed er alles aan om toegelaten te worden tot het lokale ambtsjonkerscollege. Op dat moment waren er maar twee leden: de jonkers Van Isendoorn à Blois tot de Cannenburch en Van Haersolthe tot Yrst. De eerstgenoemde overleed in 1772 en de laatste woonde of in Hattem of in Arnhem.

In het ambtsjonkerscollege zaten de lokale bestuurders die als een soort burgemeester en wethouders – maar zonder controle van een gemeenteraad! – het schoutambt Epe bestuurden. Zij controleerden tevens alle financiën. Kortom, zij domineerden de toenmalige samenleving. Om in een dergelijk college benoemd te worden, moest men van adel zijn en voldoen aan de eis van bezit van voldoende onroerend goed. De adel kon dit als bezitter van bijvoorbeeld een kasteel of havezate aantonen. Van Haersolthe had een leengoed, Zuiddijk in Oene, en het nodige landbezit, terwijl De Cannenburch borg stond voor de belangrijke familie Van Isendoorn à Blois in het schoutambt Epe.

Door de aankoop van Van Broeckhuijsen woonde er op De Quickborn, die als huis voldeed aan de kwalificatie adellijk bezit, eindelijk iemand die over voldoende edel bloed beschikte.

Op 6 mei 1773 was het zover. Van Broeckhuijsen werd toegelaten in het ambtsjonkerscollege van Epe en kort daarna volgde zijn inschrijving in de ridderschap van Veluwe. De Quickborn promoveerde tot adellijke havezate.

Wordt vervolgd

Toen in 1777 collega-ambtsjonker Van Haersolthe tot Yrst een beschrijving maakte van Epe, schreef hij het volgende over De Quickborn:

‘Een oud adellijk goed twee uren gaans van het Loo en drie uren van Deventer, Elburg en Zwoll, bestaande als namelijk in een schone en welbeplante en op zijn Hollands aangelegde Hofstede omtrent twee honderd passen van de kerk tot Epe mit een hegt en sterk heerenhuijs rondom in zijn grachten stalling en Koethuijs nevens een Tuinmanswoning alsmede een groot bos voor het huys verdeeld in alles en verder opgaande bomen, ook hoge scheringe van banken benevens schone tuynen in vakken verdeeld, ook singels, vijvers en watervallen, etc. Zijnde in zijn omtrek binnen zijn wallen ruim zes morgen groot van ouds genaamd den Quickborn, leenhorig aan het Fürstendom Gelre en graafschap Zutphen ten Zutphensen rechten, voorts daartoe gehorende twee gestoelten, een gemetselde kelder in een grafstede in de kerk tot Epe. De oudheid van de hofstede kan gevonden worden in het "Onroerende Nederland, door des wapenen des Konings van Frankrijk", geschreven zo men meent door Brouwer gedrukt tot Amsterdam bij de boekverkoper Doorink in 1678, twee delen in quarto aldaar te vinden op de kaart der zeventien Nederlandse Provincies, 1e deel pag. 340, 2e deel pag. 341, alsmede in de Tegenwoordige Staat der Nederlanden, 3e deel, pag. 428 en 503. Doet jaarlijks in de oirdinaire verponding fl. 6-12-10, tins fl. 2-0-4, bezwaard met zes haardsteden.’ De status als havezate was ronduit verdiend.

Al snel begon De Quickborn echter aan zijn zwanenzang. De bezitter was niet tevreden met alleen zijn Eperse bezit en kocht ook huize De Beele bij Voorst, waarna hij zich Van Broeckhuijsen tot Quickborn en de Beele noemde. De stijging op de maatschappelijke ladder ging voort, want hij werd kort daarna burgermeester van Harderwijk, ontvanger der convooien en licenten (douane-inning) aldaar en tot slot gedeputeerde van de Gelderse Staten. Door al zijn functies verbleef hij, met zijn vrouw Eleonora Sophia Carolina van Hövell en zijn acht kinderen, in Harderwijk of Arnhem. Hij overleed in 1788.

De zwanenzang

In 1790 werd het echtpaar Aart Overbosch en Teuntje van Barneveld eigenaar van De Quickborn. Overbosch was een rijke boer, die profiteerde van de veranderingen in de samenleving bij de stichting van de Bataafse Republiek in 1795. Hij werd lid van de toenmalige gemeenteraad en later wethouder.

Al na zestien jaar verkocht Overbosch De Quickborn aan de heer Frederik Hendrik Juck, apotheker te Epe, en diens vrouw Elisabeth Mulder. In 1811 werd ‘Huize de Kwickborn’ alweer van de hand gedaan aan de heer Nicolaas van Berken Bijsterbosch, wonende te Kampen. Voor 5250 Francks of 2500 Hollandse gulden verwierf deze het ‘Goed en Havezathe de Kwikborn, herenhuis ofwel spijker, nummer A 60 en V 62, voorts een bouwhuis en tuinmanswoning (De Pol), A 61 en V 63, met desselfs Bassecour en Hof, den Kersenhof genaamd en den Groten Hof alsmede opgaande bomen, allies (allee’n) en plantzoen, gelegen bij de Wheem (pastorie) en Wheemecamp met desselfs sloten omgeven.’

Blijkbaar kocht Van Berken Bijsterbosch het goed met de bedoeling het huis De Quickborn af te breken. Dat moet snel zijn gebeurd, want op 30 augustus 1813

werd Jannes Jans van Zuuk, dienstknecht en wonende te Epe, eigenaar van de oppergrond van De Quickborn, zijnde zaailand met bomen, groot 1 hectare, 70 are en 32 centiare, voorts de twee huizen daarop staande waarvan het een genummerd was N 63 en het land N 865, gelegen te Epe op het dorp, voor 1000 Hollandse guldens. Het huis zal dus tussen november 1811 en augustus 1813 zijn afgebroken. Na Van Zuuks overlijden in 1856 bleek dat hij nog de twee genoemde huizen op het terrein van de voormalige Quickborn bezat. Het geheel werd toen De Poll genoemd.

Later kwam het voormalige terrein in bezit van de adellijke familie Van der Feltz, waarvan enkele leden burgemeesters van Epe en Voorst waren. Een deel van het terrein werd afgestoten naar de Maatschappij tot Exploitatie van Bouwterreinen te Epe, waarna villabouw volgde.

Van De Quickborn rest niets meer. Onderzoek wees uit dat het gebouw achter de villa's aan de huidige Quickbornlaan moet hebben gelegen, in het park. De naam van de tuinmanswoning, De Poll, leeft nog voort in een gelijknamig herenhuis aan de Lohuizerweg.

Twee eeuwen geleden viel het doek voorgoed voor het enige kasteel en de enige havezate in Epe.

Bronnen:

--Gelders Archief, Arnhem:

--archief huis Keppel, invnr. 116 (fol. 64 en 78), 1436, 1437 en rekest 257, 498, 533 en 579.

--Rechterlijk archief Veluwe en Velwezoo, proces nr. 84-9, invnr. 334 (bank van Epe), invnr. 910.

--Archief Huis Cannenburch, afschrift verpondingkohier ambt Epe, 1648.

--Streekarchief Noord-Veluwe, standplaats Epe:

--Archief notaris Bricheau, Vaassen, akte 1811 nr. 65

--Archief notaris Tulleken, akte d.d. 31-8-1813

--Archief notaris Van der Feltz, akte 1857, nr. 40 d.d. 19-5-1857.

--Oud-archief gemeente Epe, invnr. 59, 70.

Literatuur:

Ampt Epe, nrs. 9 en 101.

Werken Gelre, dl. XIV.

Leenregisters kwartier van Veluwe, uitgave Oudheidkundige vereniging Gelre.

Mr. W.J. baron d'Ablaing van Giessenburg, De Ridderschap van Veluwe (Den Haag 1859).

E. de Jonge, 'Adel, ridderschap en (ambts)jonkers in het ambt Epe' in: Ampt Epe, nr. 121 (sept. 1997) 1-13.

R. Wartena, 'De Van Dompseleers, 1400-1600' in: De Nederlandsche Leeuw, jrg. 1962.

ILLUSTRATIES ONDERSCHRIFT:

*Kaartje van het centrum van Epe, rond 1800 (Uit: Epe in prenten en verhalen, J. Gerard)
Schilderij van boerderij 'De Poll' (met dank aan Gert van den Esschert)*

